

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ ТА БІОТЕХНОЛОГІЙ
ІМЕНІ С.З. ГЖИЦЬКОГО
ФАКУЛЬТЕТ АГРОТЕХНОЛОГІЙ ТА ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ**

Кафедра сталого
природокористування
та захисту довкілля
Допускається до захисту
«_____»_____2025 р.

Зав. кафедри _____
(підпис)

доцент, к.б.н. Петро ХІРІВСЬКИЙ
наук. ступ., вч. зв. (ініціали та прізвище)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Бакалавр
(рівень вищої освіти)

на тему «Оцінка природоохоронної та рекреаційної діяльності
національного природного парку «Холодний Яр»

виконав студент IV курсу,
групи Еко-41
спеціальності 101
«Екологія»
Семчишин Роман Васильович

Керівник Галина ЛИСАК

Консультант Юрій КОВАЛЬЧУК

Дубляни 2025

Міністерство освіти та науки України
Львівський національний університет природокористування
Факультет агротехнологій і екології

Кафедра екології
Рівень вищої освіти «Бакалавр»
Спеціальність 101 «Екологія»

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Завідувач кафедри _____
доцент, к.б.н. Петро ХІРІВСЬКИЙ
«_____» _____ 202 р.

ЗАВДАННЯ

на кваліфікаційну роботу студента
Семчишина Р.В.

1.Тема роботи: «Оцінка природоохоронної та рекреаційної діяльності національного природного парку «Холодний Яр».
Керівник кваліфікаційної роботи Лисак Галина Антонівна, кандидат біологічних наук, доцент

Затверджені наказом по університету від _____

2. Строк подання студенткою кваліфікаційної роботи :

3. Вихідні дані для кваліфікаційної роботи

Літературні джерела, гербарні матеріали, методики виконання досліджень, матеріали польових досліджень

4. Зміст кваліфікаційної роботи (перелік питань, які необхідно розробити)
ВСТУП

РОЗДІЛ I. Загальні відомості про НПП «Холодний Яр»

1.1.Історія створення

1.2. Територіальна структура та Функціональне зонування

РОЗДІЛ II. Природно-кліматичні умови

2.1. Клімат. Гідрологія

2.2. Рельєф і Ґрунти

РОЗДІЛ III. Рослинний світ «Холодного Яру» як частина рекреації

3.1. Флора. Склад флори

3.2. Рідкісні види

РОЗДІЛ IV. Спостереження за тваринами, як релакс

4.1. Фауна Холодноярівщини

4.2. Склад фауни

РОЗДІЛ V. Рекреаційна діяльність Холодноярівського парку

5.1. Історико-туристичні маршрути

5.2. Популярні види відпочинку в парку

5.3. Рекреаційно-туристичний потенціал ландшафтів НПП

5.4. Водно-бальнеологічні ресурси досліджуваної території

Розділ VI. Антропогенний вплив

РОЗДІЛ VII. Природоохоронна діяльність парку

7.1. Еколого-освітня діяльність

7.2. Методична, організаційна та практична екологічна освітньо-виховна робота

7.3. Пропозиції щодо вдосконалення екологічної освітньо-виховної роботи

РОЗДІЛ VIII. Охорона праці

8.1 Аналіз стану охорони праці у Холодноярівському НПП

8.2. Проект заходів щодо покращення техніки безпеки, виробничої санітарії та пожежної безпеки при виконанні екологічних робіт в НПП «Холодний Яр»

ВИСНОВКИ

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

5. Перелік графічного матеріалу рисунки (36) таблиці (7)

6. Консультанти з розділів:

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1, 2, 3,4,5,6,7	Лисак Г.А. доцент кафедри	11.10.2024р	
8	Ковальчук Ю.О. доцент кафедри управління проектами та безпеки виробництва АПК	11.10.2024р	

7. Дата видачі завдання _____ 202__ р.

Календарний план

№п /п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів проекту	При-мітка
1	Написання вступу та розділу «Загальні відомості про НПП «Холодний Яр»»	14.10.2024р. – 20.12.2024р.	
2	Написання розділів: «Природно-кліматичні умови»; «Рослинний світ «Холодного Яру» як частина рекреації», «Спостереження за тваринами, як релакс»	13.01.2025р. – 03.02.2025р	
3	Написання розділу «Рекреаційна діяльність Холодноярівського парку», «Антропогенний вплив», «Природоохоронна діяльність парку»	03.03.2025р. – 01.04.2025р	
4	Написання розділу «Охорона праці» формулювання висновків за результатами проведених досліджень, укладання бібліографічного списку	01.05.2025р. – 03.06.2025р.	

Студент _____ Р.В. Семчишин
(підпис)

Керівник кваліфікаційної роботи

_____ Г.А. Лисак

Оцінка природоохоронної та рекреаційної діяльності національного природного парку «Холодний Яр». Семчишин Р.В. Кваліфікаційна робота бакалавра. Кафедра сталого природокористування та захисту довкілля. Дубляни, Львівський НУВМБ імені С. З. Гжицького, 2025.

87 стор. текс. част., 36 рис., 7 табл., 39 джерел.

НПП «Холодний Яр» сформований у межах унікальних природних ландшафтів Центральної України, що мають велике історичне, культурне та природоохоронне значення для туристичної галузі.

Обґрунтовано, що основою туристичної діяльності на території національного парку має бути охорона біорізноманіття та природних територій, а також збереження місцевої автентичності. Доцільним є використання НПП «Холодний яр» як об'єкта рекреаційно-туристичного природокористування, що сприятиме залученню населення у туристичну галузь та поліпшення економіки регіону.

Запропоновано створення цифрового інформаційного простору для туристів, що бажають відвідати Холодний Яр. Рекомендовано створення інтерактивних карт маршрутів до історико-культурних пам'яток, екологічних стежок лісовими масивами, віртуальних турів. Як і б повертали рекреантів у минулий час та аудіо книг.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	
РОЗДІЛ I. Загальні відомості про національний природний парк «Холодний Яр».....	
1.1. Історія створення	
1.2. Територіальна структура.....	5
1.3. Функціональне зонування.....	6
РОЗДІЛ II. Природно-кліматичні умови.....	8
2.1. Клімат.....	8
2.2. Гідрологія.....	8
2.3. Рельєф.....	9
2.4. Ґрунти.....	2
РОЗДІЛ III. Рослинний світ «Холодного Яру» як частина рекреації.....	4
3.1. Флора.....	4
3.2. Склад флори.....	4
3.3. Рідкісні види.....	1
РОЗДІЛ IV. Спостереження за тваринами, як релакс	3
4.1. Фауна Холодноярівщини.....	33
4.2. Склад фауни.....	4
РОЗДІЛ V. Рекреаційна діяльність Холодноярівського парку.....	0
5.1. Історико-туристичні маршрути.....	

5.2. Популярні види відпочинку в парку.....	0
5.3. Рекреаційно-туристичний потенціал ландшафтів НПП.....	8
5.4. Водно-бальнеологічні ресурси досліджуваної території.....	3
	7
Розділ VI. Антропогенний вплив.....	0
РОЗДІЛ VII. Природоохоронна діяльність парку.....	3
7.1. Еколого-освітня діяльність.....	3
7.2. Методична, організаційна та практична екологічна освітньо-виховна робота установи ПЗФ.....	7
7.3. Пропозиції щодо вдосконалення екологічної освітньо-виховної роботи установи ПЗФ.....	1
РОЗДІЛ VIII. Охорона праці.....	3
8.1 Аналіз стану охорони праці у Холоднорівському НПП.....	3
8.2. Проект заходів щодо покращення техніки безпеки, виробничої санітарії та пожежної безпеки при виконанні екологічних робіт в НПП «Холодний Яр».....	6
ВИСНОВКИ.....	1
БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК.....	3

ВСТУП

Черкащина володіє значним туристичним потенціалом, що дозволяє розвивати майже всі види туризму в регіоні, включаючи історико-культурний, екологічний, спортивний та пізнавальний. Національний природний парк «Холодний Яр», заснований за Указом Президента України 1 січня 2022 року [19]. Він є одним з унікальних місць України для розвитку туризму в області. Ландшафти парку мають багату історію та відіграють значну роль у культурному й економічному житті регіону. В кваліфікаційній роботі розглянуто головні рекреаційні ресурси і особливості розвитку туризму на території парку.

Туристична індустрія в Холодноярських лісах почала розвиватися ще з минулого століття, проте значного розквіту досягла саме зараз. Холодний Яр вирізняється унікальними лісовими пейзажами, які відомі завдяки історичним подіям, що відбувалися тут під час національно-визвольної війни, Коліївщини та Другої світової війни [35]. Серед найвідоміших історико-культурних пам'яток Холодного Яру виділяються тисячолітній Дуб Максима Залізняка, Мотронинський монастир, Склик і залишки валу скіфського городища.

У першій половині XXI століття сфера туризму активно розвивається в усьому світі, в тому числі й в Україні [3]. Попри багаторічний конфлікт з Російською Федерацією, туристична галузь в Україні продовжує свій поступ. Це викликає три основні соціально-економічні ефекти: по-перше, залучаються інвестиції в розбудову регіональної інфраструктури; по-друге, зростає увага населення до унікальних місцевих ландшафтів, що стимулює розробку та реалізацію програм із їх збереження; по-третє, зміцнюється самоідентифікація української нації, яка пов'язана з історією, традиціями та культурою певного регіону [28].

Метою кваліфікаційної роботи є оцінка рекреаційно-туристичного потенціалу національного природного парку «Холодний Яр» шляхом аналізу об'єктів рекреації. Для реалізації поставленої мети ставилися такі **завдання**:

1. Вивчити рекреаційну діяльність національного природного парку «Холодний Яр»;
2. Дослідити використання рекреаційних об'єктів відпочиваючими та визначити найбільш популярні;
3. Проаналізувати еколого-просвітницьку роботу установи з рекреантами та місцевим населенням;
4. Надати рекомендації щодо ефективнішого використання рекреаційно-туристичного потенціалу НПП «Холодний Яр» та ведення природоохоронної діяльності.

Матеріали та методи досягнення поставленої мети вимагає застосування загальнонаукових методів, включаючи аналіз, синтез, порівняння та узагальнення. Для вивчення сучасного стану ландшафтів у межах НПП «Холодний Яр» використовували супутникові знімки від Google Earth. Виявлені антропогенні ландшафти візуалізували за допомогою програми QGIS з використанням методів візуального дешифрування та оцифрування деталей космічних знімків високої роздільної здатності.

Національний природний парк «Холодний Яр» створений відповідно до Указу Президента України від 01 січня 2022 року № 2/2022 «Про створення національного природного парку «Холодний Яр» та є об'єктом природно-заповідного фонду загальнодержавного значення [24]. Метою створення Парку було збереження, відтворення і ефективного використання природних комплексів та об'єктів Середнього Придніпров'я. А вони мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню та естетичну цінність.

Лісовий масив «Холодний Яр» – територія з унікальним набором цінних природних комплексів із відносно незначним антропогенним впливом, збереженим ядром протікання природних біологічних процесів в угрупованнях – важливий історичний та привабливий рекреаційно-туристичний об'єкт [9]. Створенню цього надзвичайно цінного об'єкта природно-заповідного фонду передувала кропітка багаторічна робота науковців, волонтерів, природоохоронців, краєзнавців.

Незважаючи на значну концентрацію історико-культурних артефактів, слідів усіх археологічних культур, високу рекреаційну привабливість, територія тривалий час (до середини XX ст.) була майже непомітною для туристів і масового відвідування [11]. Очевидно, це пов'язано з прагненням радянської влади приховати непересічність історичних подій становлення української нації, пов'язаних з Холодним Яром. Тривалий час тут спостерігалось активне руйнування історико-культурних пам'яток, їх занедбаність та разом з тим – активне лісогосподарювання зі значним вилученням деревини.

РОЗДІЛ І

ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ ПРО НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРИРОДНИЙ ПАРК «ХОЛОДНИЙ ЯР»

1.1. Історія створення

Важливим аспектом є історична складова цієї території, пов'язана з давнім і тривалим проживанням тут різних груп, культур і народів, а також значущими подіями формування української нації. Наявність всесвітньовідомих пам'яток історії та культури: пам'ятки археології національного значення «Мотронинське городище» скіфського часу – VII-IV ст. до н.е., пам'ятки архітектури національного значення «Святотроїцька

церква» Мотронинського монастиря, переможця конкурсу «Національне дерево України» 1100 - літнього «Дуба Максима Залізняка», місць і пам'яток, пов'язаних із національно-визвольною боротьбою українського народу – Козаччини, Гайдамацького руху, Холодноярської Січі, Коліївщини, становлення української державності 1918-1922 рр. («Холодноярська організація»), руху опору в часи II Світової війни, роблять Холодний Яр унікальним і особливим об'єктом для всього українського народу [25].

Надзвичайно важливим етапом популяризації історико-культурної та природної цінності Холодного Яру став період перебування на посаді головного лісничого Креселецького лісництва Олександра Найди (1.05.1962-1.12.1974). Як непересічний краєзнавець, О. Найда склав детальну карту-схему розташування в Холодному Яру важливих історико-культурних, археологічних та природних об'єктів. З його ініціативи та безпосередньої участі було встановлено понад 30 пам'ятних знаків, які збереглися і донині. На території лісового масиву інтенсивність рубок було суттєво скорочено (з 60 тис. м³ до 1,3 тис. м³) та почали з'являтися перші заповідні об'єкти [5].

У 1968 році тут [7], на площі 553 га, була створена перша комплексна пам'ятка природи загальнодержавного значення «Холодний Яр», площу якої у 2016 році збільшено до 1039 га (Указ Президента України від 27.07.2016 № 312/2016). Територіально вона охопила лісовий масив навколо Мотронинського городища та сприяла збереженню як історичних артефактів, так і лісових угруповань. У 1972 році [23] у східній частині Креселецького лісництва було створено заповідне урочище «Атаманський парк» площею 397 га. Того ж року під охорону держави у статусі державної пам'ятки природи місцевого значення було взято дуб Максима Залізняка.

Популяризація Холодного Яру як історичного об'єкта сприяла й активізації наукових досліджень. У середині 70-х років XX ст. тут були проведені дослідження вчених Інституту ботаніки АН України, які стали важливим поштовхом для розуміння унікальності не лише історичної, а й природної складової холодноярського лісового масиву (Шеляг-Сосонко, Курсон, 1974).

У 1987 році Холодний Яр було включено до перспективної мережі заповідних об'єктів України як потенційного природного заповідника. Проте ця ідея не стала життєздатною, оскільки такий статус виключав би будь-яку господарську діяльність на території лісового масиву, що було невиправдано як на думку суб'єктів господарювання лісової галузі, так і з логіки втрати доступу до історичного спадку Холодного Яру.

Натомість у 1997 році «Національною програмою екологічного оздоровлення басейну Дніпра та поліпшення якості питної води» було передбачено створення 12 Національних природних парків, серед яких значився НПП «Холодний Яр» площею 6000 га (Постанова від 27.02.1997 N 123/97-ВР). Проте, на жаль, наміри про створення НПП «Холодний Яр» залишались лише деклараціями на папері. Створення такого об'єкта не входило у плани менеджерів лісової галузі, адже на значних площах лісового масиву вже сформувалися дубово-грабові ліси віком близько 100, а в деяких кварталах – до 130-140 років, що автоматично передбачало високоприбуткові рубки.

У межах холодноряського лісового масиву було створено кілька заказників: «Зубівський» – для охорони бруслини карликової (*Euonymus nana* M. Bieb.) (Рішення ОВК від 14.04.1983 р. № 205), «Оля» – для охорони булатки довголистої (*Cephalanthera longifolia* (L.) Fritsch.) (Рішення ОВК від 25.05.1990 р. № 95), «Тюльпан дібровний» – для охорони тюльпана дібровного (*Tulipa quercetorum* Klok. et Zoz (*T. biebersteiniana* Schult. et Schult. fil.)) (Рішення обл. ради від 03.07.2002 № 2-8), «Білосніжний» (Рішення обл. ради від 08.04.2000 р. № 15-4), «Землянки», «Тимошівський», «Гульбище», «Касьянове» (Рішення обл. ради від 22.12.2017 р. № 19-23/VII) – для охорони підсніжника складчастого (*Galanthus plicatus* Bieb.) (Коноваленко, Карастан, 2006). Їх створення, а також численні наукові дослідження (Дідух та ін., 1992; Голуб, 1996; Грищенко та ін., 1999; Гаврилюк та ін., 2005; Пруденко, Джаган, 2006; Білоножка та ін., 2010; Гапон, 2010; Шевчик, 2010; Білушенко, 2013; Лавров та ін., 2013) вказували на непересічну цінність Холодного Яру

як осередку значного біологічного різноманіття. Проте, на жаль, повністю охопити територію лісового масиву охороною не вдавалось.

Для належної охорони історико-культурних цінностей Чигиринщини в 1989 році було створено державний історико-культурний заповідник «Чигирин» (з 1995 року – Національний історико-культурний заповідник «Чигирин») та його філію «Холодний Яр» у с. Мельники Чигиринського району (нині Черкаського району). Ця установа координує наукові дослідження історико-культурного характеру, є осередком історичної наукової думки Холодноярщини, яка охоплює події з найдавніших часів і до наших днів. Створення такої спеціалізованої установи, на фоні сплеску патріотичної української думки, зростання уваги держави до унікальності цієї території підняли інтерес громадськості до регіону на новий рівень.

Головне – було сформовано дієздатний колектив, котрий на високому науковому рівні здійснював діяльність, яка часто виходила за межі винятково історико-культурних досліджень. Одним з напрямів такої роботи, що врешті став переломним у популяризації Холодного Яру для масового відвідування, стала небайдужість співробітників філії «Холодний Яр» НІКЗ «Чигирин» у питаннях збереження природи регіону. Завдяки зусиллям її директора Богдана Легоняка було ініційовано охорону популяції підсніжника складчастого (*Galanthus plicatus*) у кв. 17 Креселецького лісництва.

Основною причиною потреби в охороні були варварські дії браконьєрів, які заготовляли рослини рідкісного ефемероїда для продажу. Першими охоронцями зазначеної популяції були члени черкаського туристичного клубу «Ельф», який на той час очолював активіст Олег Моргун. У 2002 році Богдан Легоняк звернувся за допомогою до декана біологічного факультету (нині це Навчально-науковий інститут природничих та аграрних наук) Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького Сергія Дерія, який відгукнувся на прохання та ініціював приїзд групи студентів і викладачів до Холодного Яру для здійснення охорони підсніжника. З того часу започаткована ними акція «Первоцвіт» у холодноярському лісовому масиві, стала щорічною.

Основною формою роботи було чергування студентів, викладачів та співробітників філії «Холодний Яр» НІКЗ «Чигирин» у місцях масового зростання *Galanthus plicatus* під час його цвітіння. Охорона велася на чотирьох локаціях найбільш щільного зростання підсніжника. Таким чином реалізовувалось основне завдання: недопущення зривання рослин торговцями.

Крім зазначених дій, студенти-волонтери здійснювали й інші види діяльності: проводили роз'яснювальну роботу серед місцевого населення (бесіди, розклеювання листівок, поширення плакатів, публікації в пресі, виступи на радіо та телебаченні); уроки та позакласні заходи у школах м. Черкаси та Чигиринського району (в першому випадку – щоб переконати жителів міста Черкаси не купувати первоцвіти, у другому – для розуміння жителями прилеглих до урочища сіл неприпустимості зривання рідкісних та зникаючих видів рослин); рейди у м. Черкаси з метою виявлення і попередження фактів продажу рідкісних видів рослин; наукові дослідження популяцій рідкісних та зникаючих видів рослин (Спрягайло, 2015).

Така незвична форма охорони природи приваблювала увагу засобів масової інформації. Завдяки розголосу, до лісу все частіше стали приїжджати відвідувачі з усіх регіонів України. З часом акцент охорони змістився із захисту від браконьєрів до контролю рекреаційного навантаження, адже в пік цвітіння на окремих локаціях охоронці фіксували по 2-3 тисячі туристів за день. Поступово підсніжник складчастий став виконувати функцію «харизматичного» й «парасолькового» виду, задля охорони якого суспільна думка вимагала захисту всього природного комплексу Холодного Яру. Паралельно відвідувачі отримували інформацію з численних стендів, виготовлених волонтерами й охоронцями, екскурсоводів філії «Холодний Яр» НІКЗ «Чигирин», роз'яснень студентів і викладачів.

Таким чином у туристів формувалося уявлення про Холодний Яр як про унікальну територію з багатим комплексом цінних природних угруповань та історико-культурних артефактів. Це сприяло формуванню в суспільстві

розуміння потреби невідкладних кроків зі створення структури, яка б ефективно зберігала та розвивала наявні об'єкти.

У серпні 2014 року Черкаським національним університетом імені Богдана Хмельницького було подано клопотання про створення НПП «Холодний Яр» на площі 8524,2823 га (з яких з вилученням у землекористувачів – 3050 га). Метою створення та функціонування цього об'єкта було «недопущення знищення унікального природно-історичного комплексу та упорядкування туристично-рекреаційної діяльності у регіоні».

В основу наукового обґрунтування, підготовленого Олександром Спрягайлом та Максимом Гаврилюком, лягли матеріали наукових досліджень науковців Канівського природного заповідника (Василя Шевчика, Олександра Полішка, Віталія Грищенка, Євгенії Яблоновської-Грищенко, Марії Пруденко та інших). Робоча група ініціаторів у складі Богдана Легоняка, Миколи Чорного, Ольги Галушко, Олександра Спрягайла (з допомогою ряду активістів – Максима Гаврилюка, Петра Тестова, Максима Сорочана, Василя Шевчика та інших) брала участь у численних нарадах за участю місцевих громад, обласної влади, комітетів Верховної ради, Мінприроди, представників лісового та мисливського господарства різних рівнів тощо.

Врешті Указ Президента України № 2/2022 засвідчив створення національного природного парку «Холодний Яр» на площі 6833,5071 га земель державної власності, що надаються йому в постійне користування. З цього моменту розпочався новітній етап охорони і збереження біологічного різноманіття та історикокультурних пам'яток Холодного Яру (Рис.1.1.1).

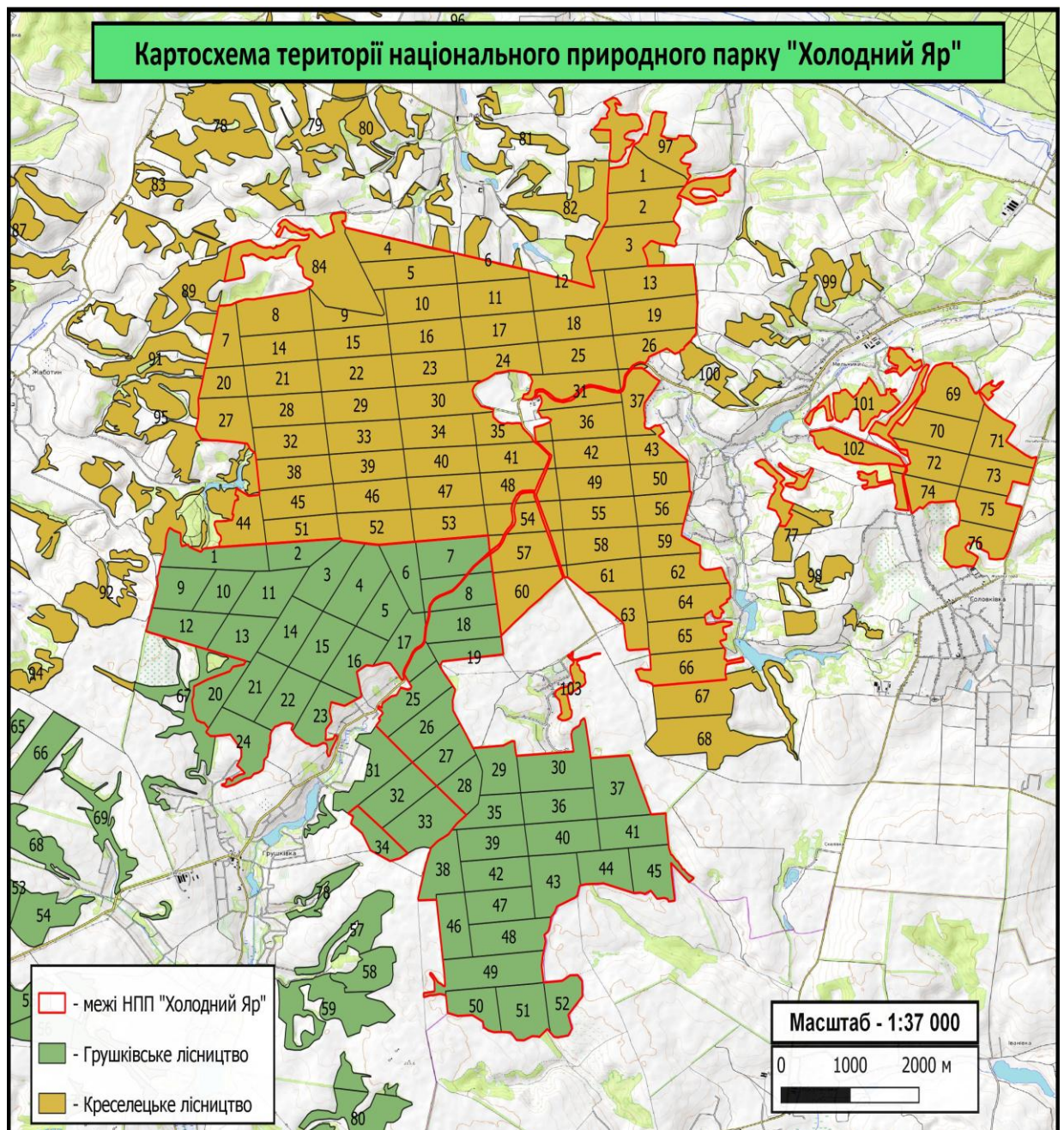

Рис. 1.1.1 Карта-схема національного природного парку «Холодний Яр»

1.2. Територіальна структура

Згідно Указу Президента України до території Парку погоджено в установленому порядку включення 6833,5071 га земель державної власності, що надаються йому в постійне користування, а саме: 6829,5 га земель, що вилучаються у державного підприємства "Кам'янське лісове господарство", та 4,0071 га земель Черкаської обласної державної адміністрації. [16]

Територія Парку знаходиться у Черкаському районі Черкаської області. Вона представляє собою лісовий масив між селом Мельники (Медведівська сільська

територіальна громада), селами Жаботин, Лубенці (Михайлівська сільська територіальна громада) та селом Грушківка (Кам'янська міська територіальна громада).

Це унікальний лісовий масив, що є частиною широколистяних лісів Наддніпровської височини. Неповдалік від північно-східної межі лісового масиву протікає р. Тясмин. Лісовий масив займає найбільш підняте, дуже розчленоване балками межиріччя верхньої і середньої течії р. Тясмин із абсолютними відмітками понад 200 м. Із центральної найбільш збереженої частини, площею близько 550 га, бере початок система розгалужених балок, центром яких є Холодний яр – глибока, суцільно покрита густим лісом балка із крутизною схилів від 10° до 30° і відносними висотами до 80 м. Ліси покривають не тільки схили балок, а й виходять на плакори [1].

Холодноярський лісовий масив входить до Чорнолісько-Холодноярського ядра Галицько-Слобожанського природного широтного коридору Національної екологічної мережі. Його внесено до Смарагдової мережі Європи (UA000026 Kholodnyi Yar). [3]

До складу увійшли території 11 об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення та 1 загальнодержавного значення загальною площею 1464,02 га [10]:

- комплексна пам'ятка природи загальнодержавного значення «Холодний Яр» площею 1039 га;
- заповідне урочище «Атаманський парк» площею 397 га;
- ботанічний заказник місцевого значення «Грушківський» площею 1,6 га;
- гідрологічна пам'ятка природи місцевого значення «Маляреве», площею 4,1 га;
- ботанічний заказник місцевого значення «Білосніжний», площею 1,5 га;
- ботанічний заказник місцевого значення «Зубівський», площею 0,2 га;
- ботанічний заказник місцевого значення «Оля», площею 0,1 га;
- ботанічний заказник місцевого значення «Тюльпан дібровний», площею 4,5 га;

- ботанічна пам'ятка природи місцевого значення «Сквер учасників партизанського руху», площею 0,5 га;
- ботанічний заказник місцевого значення «Землянки», площею 4,0 га;
- ботанічний заказник місцевого значення «Гульбище», площею 10,0 га;
- ботанічний заказник місцевого значення «Касьянове», площею 1,5 га.

Парк перебуває у державній власності і належить до сфери управління Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. Управління Парку здійснюється спеціальною адміністрацією, яку очолює директор. До її складу входять відповідні структурні підрозділи, згідно з затвердженим штатним розписом.

1.3. Функціональне зонування

Виділення функціональних зон здійснюється згідно із Законом України «Про природно-заповідний фонд» для виконання таких функцій: а) збереження біорізноманіття на рівні ландшафтів, екосистем, видів, популяцій та генетичних різновидів; б) сприяння науковому, рекреаційному, туристичному, еколого-освітньому, культурно-виховному та іншому загальнолюдському розвитку; в) забезпечення сталого природокористування. При виділенні функціональних зон повинні враховуватися типові, репрезентативні та рідкісні для даного екорегіону екосистеми та їх екологічний стан.

Функціональне зонування території Парку передбачене Проектом створення Національного природного парку «Холодний Яр».

Попереднім зонуванням до заповідної зони Парку було запропоновано включити заповідне урочище «Атаманський парк» та найбільш цінні лісові масиви, які не мали статус природно-заповідного фонду раніше і які не відвідуються масово місцевим населенням та туристами.

До зони регульованої рекреації запропоновано віднести території комплексної пам'ятки природи загальнодержавного значення «Холодний Яр», ботанічні заказники місцевого значення «Зубівський», «Оля», «Грушківський», гідрологічну пам'ятку природи місцевого значення «Маляреве», смуги в 20 метрів вздовж основних лісових доріг, якими

користується місцеве населення, місця, пов'язані з історико-культурною спадщиною, місця які ідвідуються туристами та місцевим населенням,

До господарської зони запропоновано віднести решту території.

Проект організації території національного природного парку «Холодний Яр», охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів і об'єктів знаходиться на стадії розробки, тому зонування території Парку ще не затверджене.

РОЗДІЛ II.

ПРИРОДНО-КЛІМАТИЧНІ УМОВИ

2.1. Клімат

Територія парку знаходиться в межах Атлантико-континентальної кліматичної області [12], для якої характерний помірний континентальний клімат, що формується під впливом вологих повітряних мас Атлантичного океану та Середземного моря. Вторгнення арктичних повітряних мас з північного сходу взимку зумовлює різке зниження температури повітря, влітку – інтенсивність посушливих явищ.

Зима м'яка, з частими відлигами, літо тепле, дещо посушливе. Пересічна температура повітря у січні $-5,7^{\circ}\text{C}$, у липні $+20,5^{\circ}\text{C}$ [1]. Період з температурою понад $+10^{\circ}\text{C}$ становить 165-170 днів. Сума активних температур в середньому 3000°C .

Основна частина атмосферних опадів пов'язана з океанічними масами повітря помірних і тропічних широт. Річна кількість опадів 520 мм на рік, найбільша їх кількість (близько 70%) припадає на теплий період року.

Сніговий покрив формується у листопаді, набуваючи до середини грудня стійкого характеру, танення снігу починається у середині березня (пересічна тривалість стійкого снігового покриву близько 80 днів). Висота снігового покриву 15-20 см.

Серед несприятливих кліматичних явищ спостерігаються пізні весняні та ранні осінні заморозки, в окремі роки – суховії, зливи з градом. В цілому район належить до недостатньо вологої, теплої агрокліматичної зони.

2.2. Гідрологія

За гідрологічним районуванням територія парку відноситься до Правобережної Дніпровської області Гідрологічної зони достатньої водності [34].

За гідрогеологічним районуванням територія Парку відноситься до Гідрологічної області Українського щита, яка є областю живлення для суміжних артезіанських басейнів. В її межах локалізовані місцеві області живлення і розвантаження підземних вод, значною мірою узгоджені з планом сучасної гідрографічної сітки. Найпоширенішим є водоносний горизонт тріщинуватих порід і кори вивітрювання фундаменту на глибині від кількох до 100 м. Водозбагаченість дуже нерівномірна. Локальне поширення, нерівномірні потужність і склад мають водоносні породи осадового чохла: юрські та крейдові, неогенові, на вододілах – палеогенові. За мінеральним складом води переважно хлоридно-натрієві з мінералізацією до 9 г/л. Грунтові води алювіальних відкладів пов'язані з долинами річок та балок.

Територія парку відноситься до басейну р. Тясмин, правої притоки Дніпра. Довжина річки 161 км, площа басейну 4540 кв. км. Бере початок з невеликого озера біля с. Красносілля, тече Придніпровською височиною. Долина трапецієвидна, шириною до 2,5 км, на значному протязі спостерігаються виходи кристалічних порід; подекуди долина асиметрична, з пологими лівими та високими крутими правими схилами. Заплава добре

виявлена у нижній течії. Річище звивисте, на окремих ділянках каналізоване, шириною до 30-40 м. Похил річки 0,34 м/км. Живлення снігове і дощове. Стік зарегульований водосховищами і ставками. Використання комплексне (технічне водопостачання, зрошування, риборізнство) [1].

Ліси Холодного Яру мають водоохоронне і протиерозійне значення, оскільки займають піднесені, сильно розчленовані, з пониженим базисом ерозії ділянки рельєфу. Із ярів Холодного Яру беруть початок річки Осота, Косарка, Жаб'янка, Серебрянка, Лубенка, Розанка, Креселка, Ляна, Шумка, Чорнобривка та близько 20 струмків. Всі ці річечки – притоки Тясмину. І в який би бік вони не прямували, всі впадають у річку Тясмин, що тече, майже замикаючи коло навкруг Холодноярської височини.

2.3. Рельєф

Територія парку відноситься до Центральнопридніпровської височини Лісостепової фізико-географічної області Дністровсько-Дніпровської фізико-географічної провінції, яка охоплює лісостепову частину Придніпровської височини [17].

В ландшафтно-морфологічній структурі області переважне значення мають лісостепові підвищені рівнини з палеогеновим та антропогеновим покривом на денудаційній кристалічній основі. Для всієї області характерна типова для підвищених лісостепових рівнин морфоструктурна диференціація ґрунтового рослинних комплексів. Вона найбільше виражена в придніпровській смузі та по розчленованих правобережжям рік.

На найбільших висотах Придніпровської височини сформувалися залишково-горбисті вододільні місцевості з світло-сірими та сірими лісовими ґрунтами з грабовими та дубовими лісами. Для цих місцевостей характерні відносні висоти 60-80 м, наявністю ізольованих горбистих урочищ з крутими схилами, чим пояснюється різноманітність ґрунтового-рослинного покриву.

На території, що зазнала зледеніння, сформувалися місцевості моренно-лесових рівнин на льодовиково-тектонічній дислокованій основі із світло-сірими та сірими лісовими ґрунтами.

Багатократні перехвати та перебудови долинної сітки, а також

тривалий ерозійний розмив утворили своєрідні водороздільно-останцеві місцевості в комплексі з долинно-балковими. На схилах повсюди розвинені темно-сірі, сірі та світло-сірими лісовими та опідзоленими чорноземами ґрунтами. Переважають схили з крутизною більше $5-7^{\circ}$, у зв'язку з чим має місце значний площинний змив. Для долинно-балкових та яружно-балкових місцевостей характерно поєднання лінійної ерозії та площинного змиву ґрунтів.

Великі площі займають місцевості лесових міжрічних рівнин з типовими малогумусними чорноземами, які зараз розорані. Існуючі тут в доісторичний час лучні степи перетворені в високопродуктивні сільськогосподарські угіддя.

Для цієї ландшафтної області характерні еродовані місцевості з розвиненою яружно-балковою сіткою. Холодний яр є центром балочної системи великого масиву широколистяних лісів - Мотронинський ліс. Територія сильно розчленована балками.

У центрі Холодного Яру знаходиться плоскогір'я з діаметром у поперечнику до трьох кілометрів (Рис. 2.3.1.). Висота над рівнем моря – 224м [18]. Колись, ще й в часи Київської Русі, Дніпро, а за іншими даними один з його великих рукавів, омивав плоскогір'я з північного боку, а біля його підніжжя був приплав. У зв'язку з різними геологічними катаклізмами Дніпро змінив своє річище і відступив на значну відстань від Холодного Яру. Там, де колись знаходилось річище Дніпра, протікає тепер невелика річка Ірдинь, і розташоване величезне Ірдинське болото.

Рис. 2.3.1 Типовий рельєф ярів

Холодноярське плоскогір'я і глибокі балки-яри – це залишки стародавньої гірської системи. Геологи доводять, що мільйон років тому територія Холодного Яру була північною стороною п'ятдесятикілометрового кратера вулкану, в центрі якого знаходиться с. Бовтишка Олександрівського району Кіровоградської області.

Холодноярське плоскогір'я і яри – це залишки стародавньої гірської системи, що з'єднувала Карпати з горами Криму і Кавказом. Від самого плоскогір'я беруть свій початок п'ять найбільших ярів – Холодний, Поташний, Гайдамацький, Січковий та Кириківський. Найглибша і найдовша балка називається Холодним Яром, а від неї і вся територія навкруги

носить цю назву. Загальна довжина балок-ярів із відгалудженнями і становить 250 км.

2.4. Ґрунти

Згідно ґрунтового районування територія відноситься до Центральної лісостепової і степової області суббореального поясу Лісостепової зони опідзолених, вилужених і типових чорноземів. Ґрунтовий покрив зумовлений такими ґрунтоутворюючими факторами, як помірно-континентальний клімат з періодично промивним водним режимом, карбонатні леси, розчленований ерозійний рельєф, поєднання лісової та степової рослинності, інтенсивна господарська діяльність людини. У структурі ґрунтового покриву переважають чорноземи типові малогумусні, темно-сірі опідзолені, а також реґрадовані ґрунти.

Чорноземи типові – зональний підтип чорноземів, у яких риси чорноземного ґрунтоутворювального процесу найбільш виявлені. Формуються переважно під лучно-степовою рослинністю на лесах і лесовидних суглинках. За вмістом гумусу (3-6%) чорноземи району відносяться до малогумусних. У їхньому профілі виділяються горизонти: гумусовий (потужність 65-85 см) та 2-3 перехідні до материнської породи. Профіль має крихку будову та високу водопроникність [32].

Темно-сірі опідзолені – ґрунти, що характеризуються чіткою диференціацією профілю за елювіально-ілювіальним типом і сформувалися на суглинкових карбонатних лесах. У своєму розвитку ці ґрунти проходили дві стадії – степову (чорноземну) та лісову (опідзолену). В їхньому профілі виділяють горизонти: темно-сірий гумусовий з присипкою кремнезему, добре елювіований (потужність 32-37 см); темнувато-сірувато-бурий гумусово-елювіальний, горіхуватий, ущільнений (25-35 см); бурий та червонувато-бурий ілювіальний, великогоріхувато-призматичний, щільний (50-70 см). Вміст гумусу - від 1,8 до 4,3% [34].

Деґрадовані ґрунти – група ґрунтів лісостепової зони, що формуються виключно на вододілах і схилах південної та південно-західної експозиції на лесових породах під трав'яною рослинністю та широколистяними лісами.

Утворюються двома шляхами: під дією господарської діяльності людини або в результаті природних фізико-географічних причин. На розораних територіях, звільнених від лісового покриву, поверхня ґрунту підсихає, токи ґрунтової вологи разом з розчиненими в них солями піднімаються до поверхні. В результаті хімічних реакцій, що відбуваються в ґрунті, кислотність зникає, ґрунти відновлюють зовнішній вигляд та фізико-хімічні властивості чорноземів. Процес реградації спостерігається тільки в опідзолених чорноземах, рідше – в темно-сірих ґрунтах. Потужність гумусового профілю у чорноземах реградованих досягає 65-80 см, у темно-сірих реградованих - 45-60 см. Вміст гумусу відповідно 2,1-3,5% та 1,9-3,1% [13]. Реакція ґрунтового розчину близька до нейтральної. Характеризуються наявністю карбонатів у ґрунтовому покриві у вигляді плісняви. Залежно від глибини залягання карбонатів поділяють на слабо-, середньо- та сильнодегратовані. Відзначаються високою родючістю.

РОЗДІЛ III.

Рослинний світ «Холодного Яру» як частина рекреації

3.1. Флора

За фізико-географічним районуванням України, територія Парку знаходиться у Центральнопридніпровському лісостепу Дністровсько-Дніпровського лісостепоного краю Лісостепоної зони [37]. Відповідно до схеми флористичного районування Європи ця територія знаходиться в межах Субпонтійської флористичної провінції теператної (помірно-теплої) зони Середньої Європи. Тут найбільш повно представлений флористичний комплекс східноєвропейських свіжих широколистяних лісів. На менших площах зустрічаються також водний, прибережно-водний, лісо-болотний, лучно-болотний та лучно-степовий флористичні комплекси. Більшість лісів мають типову природну структурованість. Виражені деревний, чагарниковий яруси та ярус трав.

За схемою геоботанічного районування, ця територія відноситься до Центрального Правобережнопридніпровського округу грабово-дубових, дубових лісів та лучних степів, Української лучностепоної підпровінції, Східноєвропейської лучно-степової провінції, Лісостепоної підобласті, Євразійської степової області. На даній території переважають широколистяні ліси. [29]

3.2. Склад флори

Історія флористичних досліджень на території Холодного Яру розпочалася у 1923 р. із роботи Д.К. Зерова [7]. На сьогодні у флорі «Холодного Яру» відмічено 428 видів та внутрішньовидових таксонів рослин, із яких 331 – аборигенні, а 97 – адвентивні. 10 видів рослин занесено до Червоної книги України (2021), а 17 – мають регіональний охоронний статус. [8]

Перші відомості про рослинний покрив території парку (в сучасних межах) серед опрацьованих джерел, були наведені у роботі Д.К. Зерова, де автор стисло охарактеризував грабово-дубовий деревостан лісу у північній

околиці с. Головкивки, (урочище «Атаманський парк») та навів понад 40 видів флори.

У наступному десятилітті Ю.Д. Клеопов більш детально дослідив лісо-рослинні умови цього ж масиву (вказаного як урочище «Гетьманський гай» Холодноярського лісництва) і навів геоботанічні описи двох його ділянок, де відзначив понад 70 видів флори.

У другій половині 20 ст. було детально вивчено лісову рослинність Холодноярського масиву. Ю.Р. Шеляг-Сосонко та В.В. Курсон навели детальні описи асоціацій лісової рослинності основного масиву «Холодного Яру», котрий планувалося заповідати на правах державного заповідника. Автори представили геоботанічну картосхему масиву, Серія «Біологічні науки», 2023 111 відзначили едифікаторну роль *Quercus robur* участю *Carpinus betulus*, *Fraxinus excelsior* *Tilia cordata*, вказали у складі рослинності понад 70 видів флори [15].

В цілому, у розглянутих літературних джерелах представлені близько 150 видів флори Парку, що, очевидно, охоплює меншу частину її таксономічного різноманіття. Виявлені в останній період на території «Холодного Яру» нові для його флори види з Червоної книги України є свідченням про актуальність подальших фітосозологічних та флористичних досліджень цієї надзвичайно цінної і до цього часу маловивченої території. []

Основу деревостанів складають такі породи як дуб звичайний, ясен високий, граб звичайний, клени гостролистий та польовий. У підліску зустрічаються свидина криваво-червона, бруслина бородавчаста та європейська, бузина чорна, ліщина звичайна та ін.

Основу травостою складають літньовегетуючі домінанти. Серед них найчастіше зустрічаються осока волосиста, яглиця звичайна, кропива дводомна, зеленчук жовтий, копитень європейський, переліска багаторічна.

Досить добре виражена синюзія весняних ефемероїдів та геміефемероїдів з участю рястів порожнистого, Маршала та ущільненого, пшінки, анемони жовтецевої, гусячих цибульок малої та жовтої.

Флористичною особливістю лісового масиву є велика за площею вияву та високочисельна популяція цибулі ведмежої (*Allium ursinum*) та досить значна, чисельна і унікальна для рівнинної частини України популяція підсніжника складчастого (*Galanthus plicatus*). Крім названих двох видів, занесених до Червоної книги України, тут також зростають: бруслина карликова (*Euonymus nanus*), коручки темно-пурпурової (*Epipactis purpurata* Smith) та чемерниковидна (*Epipactis helleborine*), булатка довголиста (*Cephalanthera longifolia*), тюльпан дібровний (*Tulipa quercetorum*), любка дволиста (*Platanthera bifolia*), гніздівка звичайна (*Neottia nidus-avis*).

Також зустрічаються чисельні популяції багатьох регіонально-рідкісних видів: анемони лісової (*Anemone sylvestris*), водяного жовтецю Ріона (*Ranunculus pedatus*), воронця колосистого (*Actaea spicata*), дельфінію клиновидного (*Delphinium cuneatum* Steven ex DC.), егоніхону фіолетовоголубого (*Aegonychon purpureocaeruleum*), наперстянки великоцвітої (*Digitalis grandiflora* Mill), проліски сибірської (*Scilla siberica*), ряста Маршалла (*Corydalis marschalliana*).

З точки зору походження, лісові угруповання Холодного Яру представлені корінними широколистяними лісами – вони становлять близько 40% території, їх похідними (35%) та лісовими культурами сосни і дуба (25%). Едифікаторами лісових угруповань Холодного яру виступають дуб звичайний (*Quercus robur* L.), граб звичайний (*Carpinus betulus* L.) та ясен звичайний (*Fraxinus excelsior* L.).

Найбільш типовими і водночас занесеними до Зеленої книги України є асоціації грабового лісу волосистоосокового (*Carpineto (betulis)-Querceto (roboris)-caricetum (pilosae)*), грабово-дубового лісу яглицевого (*Carpineto (betulis)-Querceto (roboris)-aegopodietum (podagraria)*). Зрідка на південних схилах також зустрічаються охоронювані в межах України дубово-татарськокленові (*Querceto (roboris)-Aceretum (tatarici)*) ліси. Окремі виділи в межах даної території займають лісостани штучного походження (насадження сосни звичайної), де активно йдуть процеси демутації широколистянолісової рослинності.

На території Парку була проведена робота з тестування розмірів облікових ділянок для описів епіфітних лишайникових угруповань. Матеріалами для роботи стали 18 описів епіфітної лишайниковї рослинності. Під час даних досліджень було визначено 23 види лишайників, а також 2 види мохоподібних та 1 вид водорості.

Відомості про гриби урочища «Холодний Яр» та навколишніх територій до початку ХХІ ст. в літературі були відсутні.

Природні умови урочища «Холодний Яр» є сприятливими для розвитку грибів різних таксономічних груп. У глибоких лісистих улоговинах та балках навіть влітку збирається холодне повітря і з них завжди тягне прохолодою. Протягом усього вегетаційного періоду тут підтримується висока вологість повітря, субстратів та ґрунту, тому тут активно зростаються гриби (табл.3.2.1). У 2020 та 2022 роках були проведені мікологічні дослідження. Під час обстеження було виявлено 180 видів грибів та грибоподібних організмів з 32 порядків, 5 класів, відділів *Muchomycota*, *Oomycota*, *Ascomycota*, *Basidiomycota* та групи мітоспорових, або анаморфних грибів [26].

Таблиця 3.2.1 – Витяг з анотованого списку грибів та грибоподібних організмів, виявлених на території парку

з/п	Латинська назва	Українська назва
	2	3
CHROMISTA		
Oomycota		
Oomycetes		
Peronosporales		
Peronosporaceae		
.	<i>Plasmopara nivea</i> (Unger) J. Schröt.	

Продовження табл. 3.2.1

	2	3
FUNGI		
Ascomycota		
Dothideomycetes		
Botryosphaeriales		
Phyllostictaceae		
.	<i>Phyllosticta cruenta</i> (Kunze ex Fr.) J. Kickx f.	
Mycosphaerellales		
Mycosphaerellaceae		
	<i>Sphaerulina cornicola</i> (DC.) U. Braun & Bensch	
Leotiomyces		
Helotiales		
Chlorociboriaceae		
.	<i>Chlorociboria aeruginascens</i> (Nyl.) Kanouse ex C.S. Ramamurthi, Korf & L.R. Batra	Хлороциборія синьо-зеленувата
Erysiphaceae		
.	<i>Erysiphe alphitoides</i> (Griffon & Maubl.) U. Braun & S. Takam.	
.	<i>Erysiphe aquilegiae</i> DC.	
.	<i>Erysiphe macleayae</i> R.Y. Zheng & G.Q. Chen	
.	<i>Erysiphe tortilis</i> (Wallr.) Link	
.	<i>Erysiphe trifoliorum</i> (Wallr.) U. Braun	
	<i>Golovinomyces cynoglossi</i> (Wallr.)	

.	V.P. Heluta	
0.	<i>Golovinomyces orontii</i> (Castagne) V.P. Heluta	
1.	<i>Podosphaera macularis</i> (Wallr.) U. Braun & S. Takam.	
2.	<i>Podosphaera plantaginis</i> (Castagne) U. Braun & S. Takam.	
3.	<i>Sawadaea bicornis</i> (Wallr.) Homma	
Helotiaceae		
4.	<i>Ascocoryne cylichnium</i> (Tul.) Korf	Аскокоріне циліндрична
Pezizellaceae		
5.	<i>Calycina citrina</i> (Hedw.) Gray	Каліцина лимонно- жовта
Rutstroemiaceae		
6.	<i>Rutstroemia bolaris</i> (Batsch) Rehm	Рутстремія охряно- жовта

Продовження табл. 3.2.1

	2	3
Sclerotiniaceae		
7.	<i>Ciboria coryli</i> (Schellenb.) N.F. Buchw.	Циборія ліщинова
Pezizomycetes		
Pezizales		
Discinaceae		
8.	<i>Discina ancilis</i> (Pers.) Sacc.	Дисцина щитоподібна
9.	<i>Gyromitra slonevskii</i> V.P. Heluta	Строчок Слоневського

Helvellaceae		
0.	<i>Dissingia leucomelaena</i> (Pers.) K. Hansen & X.H. Wang	Лопастик білувато-чорний
1.	<i>Helvella acetabulum</i> (L.) Quél.	Лопастик блюдчастий
Morchellaceae		
2.	<i>Morchella crassipes</i> (Vent.) Pers.	Зморшок товстоногий
3.	<i>Morchella esculenta</i> (L.) Pers.	Зморшок їстівний
4.	<i>Morchella semilibera</i> DC.	Зморшок напіввільний
5.	<i>Morchella spongiola</i> Boud.	Зморшок губчастий
6.	<i>Morchella steppicola</i> Zerova	Зморшок степовий
7.	<i>Verpa bohemica</i> (Krombh.) J. Schröt.	Зморшкова шапинка
Pezizaceae		
8.	<i>Legaliana badia</i> (Pers.) Van Vooren	Пецица каштанова
9.	<i>Peziza repanda</i> Wahlenb. ex Fr.	Пецица виїмчаста
Sarcoscyphaceae		
0.	<i>Sarcoscypha austriaca</i> (Beck ex Sacc.) Boud.	Саркосцифа австрійська
1.	<i>Sarcoscypha coccinea</i> (Jacq.) Lambotte	Саркосцифа кіноварно-червона
Sarcosomataceae		
	<i>Urnula craterium</i> (Schwein.) Fr.	Урнула кратеровидна

2.		

В серпні 2015 [27] року під час нетривалої експедиції на території урочища «Холодний Яр», зокрема в Креселецькому лісництві, було виявлено 35 видів грибів та грибоподібних організмів із 7 порядків, 4 класів, відділів *Мухомycota*, *Ascomycota*, *Basidiomycota* та групи анаморфних грибів, раніше не вказаних для Холодноярських лісів. Разом з тим, для 4 видів облігатнопаразитних грибів, раніше вказаних для даної території, відмічені нові рослини-господарі.

В результаті проведених впродовж 2016-2019 років мікологічних досліджень, на території урочища було виявлено 144 видів грибів та грибоподібних організмів. З них 87 видів, що належить до трьох відділів, 5 класів, 16 порядків, 43 родини та 66 родів. Переважали за кількістю видів представники відділу *Basidiomycota* (957 видів) [23].

Згідно досліджень протягом 2023 року та узагальнення літературних даних, на території Холодного Яру загалом виявлено 139 видів ксилотрофних грибів з 88 родів, 50 родин, 16 порядків та 6 класів відділів *Ascomycota* та *Basidiomycota* (табл.3.2.2), які поширені на 11 видах деревних порід [20].

Таблиця 3.2.2 - Гриби відділу *Basidiomycota*

з/п	Латинська назва	Українська назва
	2	3
Basidiomycota		
Agaricomycetes		
Agaricales		
Agaricaceae		
	<i>Cyathus olla</i> (Batsch) Pers.	Келишок Олла
.	<i>Cyathus striatus</i> (Huds.) Willd.	Келишок смугастий
.	<i>Macrolepiota procera</i> (Scop.) Singer	Гриб-зонтик великий

Amanitaceae		
.	<i>Amanita citrina</i> Pers.	Мухомор цитриновий
.	<i>Amanita pantherina</i> (DC.) Krombh.	Мухомор пантерний
.	<i>Amanita rubescens</i> Pers.	Мухомор червоніючий
Crepidotaceae		
.	<i>Crepidotus mollis</i> (Schaeff.) Staude	Крепідот м'який
Fistulinaceae		
.	<i>Fistulina hepatica</i> (Schaeff.) With.	Печіночниця звичайна
Lycoperdaceae		
.	<i>Apioperdon pyriforme</i> (Schaeff.) Vizzini	Дощовик грушовидний
0.	<i>Calvatia gigantea</i> (Batsch) Lloyd	Дощовик гігантський
1.	<i>Lycoperdon excipuliforme</i> (Scop.) Pers.	Головач довгастий
2.	<i>Lycoperdon perlatum</i> Pers.	Дощовик перлинний
Lyophyllaceae		
3.	<i>Calocybe gambosa</i> (Fr.) Donk	Рядовка травнева
Marasmiaceae		
4.	<i>Marasmius rotula</i> (Scop.) Fr.	Негниючник колесовидний

Продовження табл. 3.2.2

	2	3
5.	<i>Megacollybia platyphylla</i> (Pers.) Kotl. & Pouzar	Мегаколібія широкопластинчаста
Mycenaceae		
6.	<i>Mycena galericulata</i> (Scop.) Gray	Міцена ковпакovidна
7.	<i>Mycena inclinata</i> (Fr.) Quél.	Міцена нахилена
8.	<i>Mycena renati</i> Quél.	Міцена Рене
9.	<i>Mycena vitilis</i> (Fr.) Quél.	Міцена коричнево- біла
0.	<i>Panellus stipticus</i> (Bull.) P. Karst.	Панел терпкий
Omphalotaceae		
1.	<i>Gymnopus dryophilus</i> (Bull.) Murrill	Гімнопус лісолубивий

3.3. Рідкісні види

Останнім часом вивчення фіторізноманіття Холодного Яру було пов'язане переважно із дослідженням видового складу рідкісних рослин і стану їх популяцій. Найбільш помітною знахідкою було виявлення у «Холодному Яру» популяції підсніжника, який при детальному вивченні виявився причорноморським *Galanthus plicatus*, відірваним від основного субевксинського ареалу на сотні кілометрів [14]. Загалом було виявлено та описано 6 локусів цього виду у Креселецькому лісництві. Дещо пізніше в лісах «Холодного Яру» були вперше виявлені види з Червоної книги України: *Cephalanthera longifolia*, *Epipactis atrorubens* і *Platanthera bifolia*, *Epipactis purpurata* та деякі інші малопоширені рослини, зокрема: *Anchusa ochroleuca*; *Corydalis marschalliana*, *Delphinium cuneatum*; *Digitalis grandiflora* [Рис. 3.3.1.- 3.3.4].

Рис. 3.3.1. Підсніжник складчастий

Рис. 3.3.2. Анемона лісова

Рис. 3.3.3 Тюльпан дібровний
великоцвітна

Рис. 3.3.4 Наперстянка

Види занесені до переліку регіонально рідкісних видів рослин, що перебувають під загрозою зникнення на території Черкаської області - Водяний жовтець Ріона *Ranunculus pedatus*, Дельфіній клиноподібний *Delphinium cuneatum* Steven ex DC (Рис. 3.3.5 -3.3.6)

Рис. 3.3.5 Водяний жовтець Ріона
клиноподібний

Рис. 3.3.6 Дельфіній

РОЗДІЛ IV

СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА ТВАРИНАМИ, ЯК РЕЛАКС

4.1. Фауна Холодноярщини

Територія Парку відноситься до Українського лісостепового зоогеографічного округу, лісостепової фізико-географічної зони.

Фауна Українського лісостепового зоогеографічного округу багата і різноманітна, має перехідний мішаний характер, тобто в ній є представники лісового та степового фауністичного комплексів. Тваринний світ Холодного яру типовий для лісових масивів придніпровського Лісостепу.

На даній території попередньо зареєстровано 32 види ссавців [2]. Ратичні представлені 4, хижі – 9, зайцеподібні – 1, рукокрилі – 10, гризуни – 5, комахоїдні – 3 видами. 7 видів занесені до Червоної книги України (2009).

На території Парку та прилеглих ділянках зареєстровано 143 види птахів. Вони належать до 15 рядів і 42 родин. Це становить близько 35% орнітофауни України. 11 видів птахів занесені до Червоної книги України. Орнітофауна Парку типова для листяних лісів Центральної України (аналогічно).

Гніздова орнітофауна холодноярського лісового масиву характеризується одноманітністю та відносно невеликим набором видів. Проте ця територія становить цінність і для охорони звичайних птахів, оскільки репрезентує типові орнітоасоціації стиглих дубово-ясенових лісів, які раніше були широко розповсюджені в Середньому Подніпров'ї, а нині практично повністю знищені.

З орнітологічної точки зору цінність становлять сухі балки навколо лісового масиву, де годується цілий ряд видів птахів, в тому числі занесені до Червоної книги України.

В урочищі Холодний Яр сформувалися унікальні комплекси комах, що тісно пов'язані саме зі старими дубовими лісами.

На території Парку виявлено 12 видів двопарноногих багатоніжок, Із губоногих багатоніжок знайдено 13 видів [23]

4.2. Склад фауни

Численними видами у лісових насадженнях урочища «Холодний Яр» зустрічається (Рис.4.2.1-4.2.2.): борсук європейський (*Meles meles*), куниця лісова (*Martes martes*), лисиця звичайна (*Vulpes vulpes*), ласка (*Mustela nivalis*), білка звичайна (*Sciurus vulgaris*), відмічено поселення тхора лісового (*Mustela putorius*). Серед ратичних звичайними є кабан (*Sus scrofa*) і козуля європейська (*Capreolus capreolus*), зафіксовані появи оленя плямистого (*Cervus nippon*).

Рис. 4.2.1 Тхір лісовий

Рис. 4.2.2 Горностай *Mustela*

erminea

Звичайними мешканцями населених пунктів на межі лісу є кріт європейський (*Talpa europaea*), їжак європейський (*Erinaceus europaeus*), бурозубка звичайна (*Sorex araneus*), куниця кам'яна (*Martes foina*), на межі лісу і сільгоспугідь – заєць-русак (*Lepus europaeus*). Єнотоподібний собака (*Nyctereutes procyonoides*) частіше селиться поблизу водойм. На водоймах

звичайною є ондатра (*Ondatra zibethicus*), значно рідше можна зустріти бобра річкового (*Castor fiber*) .

Значна чисельність плазунів та амфібій – вуж звичайний (*Natrix natrix*) та водяний (*Natrix tessellata* (Laurenti, 1768)), веретільниця ламка (*Anguis fragilis*), мідянка звичайна (*Coronella austriaca*), гадюка Нікольського (*Vipera nikolskii*), черепаха болотяна (*Emys orbicularis*), ящірка зелена (*Lacerta viridis*) і прудка (*Lacerta agilis*), жаби сіра (*Bufo bufo*), зелена (*Pseudepidalea viridis*), гостроморда (*Rana arvalis*), озерна (*Rana ridibunda*), ставкова (*Pelophylax lessonae*) є звичайними для території (Рис.4.2.3-4.2.4).

Рис.4.2.3 Ящірка зелена
Нікольського

Рис.4.2.4 Гадюка

У населенні птахів домінує зяблик (*Fringilla coelebs*). Чисельні види (Рис.4.2.5-4.2.6) – вільшанка (*Erithacus rubecula*), велика синиця (*Parus major*), жовтобровий вівчарик (*Phylloscopus sibilatrix*), чорноголова кропив'янка (*Sylvia atricapilla*), дрозди чорний (*Turdus merula*) та співочий (*T.*

philomelos), костогриз (*Coccothraustes coccothraustes*), білошия мухоловка (*Ficedula albicollis*).

Рис.4.2.5 Лунь польовий

Рис.4.2.6 Канюк степовий

Чисельні також ластівки, дятли, іволги, дрозди, солов'ї, синиці, сорокопуди, зозулі.

В урочищі Холодний Яр сформувалися унікальні комплекси комах, що тісно пов'язані саме зі старими дубовими лісами (Рис.4.2.7-4.2.8).

Рис.4.2.7 Вусач великий дубовий

Рис.4.2.8 Жук-олень

Впродовж першого півріччя 2023 року нами були проведені нетривалі експедиційні дослідження ентомологічної фауни на території Холодного Яру. Для обстеження було обрано лісові, степові та лучні фітоценози на околицях прилеглих до парку сіл. В результаті було встановлено проживання 67 видів комах. Серед виявлених видів – 7 видів комах занесені до Червоної книги України (Рис.4.2.9-4.2.10).

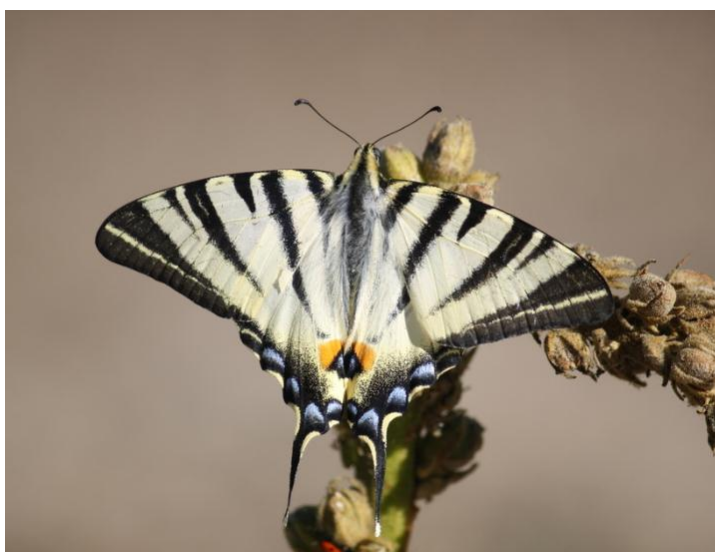

Рис.4.2.9 Джміль моховий

Рис.4.2.10 Linnaeus Подалірій

Вперше дослідив наземних молюсків в урочищі Холодний Яр Олександр Олексійович Байдашніков (Інститут зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України) восени 1994 року, зібравши багаті матеріали на кількох лісових ділянках. Тільки деякі з його знахідок були відображені на картах поширення окремих видів у статті про походження наземної малакофауни Полісся (Байдашніков, 1996), у той час як переважна більшість даних тривалий час залишалася неопублікованою. У травні 2008 року наземні молюски були також досліджені І.О. Балашовим (Інститут зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України) на окремих ділянках у цій же місцевості. У 2010 році дані з обох зазначених виїздів були включені у фауно-екологічний огляд наземних молюсків лісостепового Придніпров'я (Балашов, Байдашніков, 2010) і згодом наведено окремий уточнений перелік видів наземних молюсків для

пам'ятки природи «Холодний Яр», що включав 39 видів (Балашов, 2016а: 261).

Лісова малакофауна Холодного Яру характеризується значним багатством і своєрідністю. Чотири види молюсків, що поширені в Холодному Ярі, у 2021 році були занесені до Червоної книги України: *Ruthenica filograna*, *Sphyradium doliolum*, *Vertigo angustior* і *Discus perspectivus*. Причому для останнього виду популяція в Холодному Ярі є єдиною відомою в межах басейнів Дніпра й Південного Бугу та найсхіднішою його популяцією загалом, далеко за межами основного ареалу, з найближчими знахідками на південному заході Вінничини та в Молдові, які також є окремими ізолятами (Байдашников, 1993; Балашов, Байдашников, 2012). Ще 7 видів молюсків, поширених у Парку, відзначені як регіонально рідкісні та такі, що потребують охорони на рівні Черкаської області (Балашов, 2016а), однак офіційного статусу вони не мають.

У березні 2023 року І.О. Балашов вдруге відвідав Холодний Яр і зібрав деякі додаткові матеріали в тій же місцевості, зокрема виявив один вид, що не згадувався у попередньому переліку – слимака *Deroceras laeve*. При цьому важливо відразу підкреслити, що молюски Парку залишаються досить поверхнево вивченими, лише протягом трьох коротких виїздів двома дослідниками на невеликій частині парку, майже повністю у лісових біотопах.

Не викликає сумнівів, що наразі було виявлено не всі види наземних молюсків, які зустрічаються в межах Парку, зокрема в переліку відсутні й деякі звичайні для регіону не лісові види молюсків.

Виявлені 40 видів представляють 69% від 58 нативних видів наземних молюсків, відомих для Черкаської області загалом (Балашов, 2016а; Balashov et al., 2018). Однак для видів, які є характерними для широколистяних лісів регіону, цей показник значно вищий і складає близько 90%. Відсутні в Холодному Ярі тільки чотири таких види лісових молюсків: *Platyla polita* (Hartmann, 1840), скалочка блискуча; *Morlina glabra* (Rossmässler, 1835),

лищак гладенький; *Malacolimax tenellus* (Müller, 1774), слимак тендітний; та *Isognomostoma isognomostomos* (Schröter, 1784), равлик рівнозубий. [12]

За результатами досліджень рукокрилих (Рис.4.2.11-4.2.13) Черкаської області у попередні роки можна стверджувати, що на території Парку цих тварин досліджували, але лише на території лісового урочища «Атаманський парк» (Godlevska et al., 2022). За результатами разового обстеження у серпні 2018 року було виявлено 8 видів рукокрилих (Godlevska et al., 2022).

Рис.4.2.11- 4.2.13 Вечірниця руда Вухань звичайний   Нетопир лісовий

В той же час літнє населення рукокрилих самого лісового урочища «Холодний Яр» ніколи не було об'єктом досліджень, було відомо лише про знахідку широковуха звичайного на зимівлі у так званих лесових печерах Холодного Яру (Голуб, 1996).

Завданням польового обстеження у липні 2023 було провести пілотне дослідження фауни та екологічних особливостей рукокрилих в околицях с. Медведівка НПП «Холодний Яр». На території Парку, за допомогою павутинних тенет було спіймано 56 особин 7-ми видів рукокрилих.

За результатами пілотних досліджень у 2023 та відомостей з літературних джерел для території Парку відомо щонайменше 9 видів рукокрилих (Рис.4.2.14-4.2.15).

Рис.4.2.14 Широковух звичайний

Рис.4.2.15 Нічниця війчаста

РОЗДІЛ V

РЕКРЕАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ХОЛОДНОЯРІВСЬКОГО ПАРКУ

5.1. Історико-туристичні маршрути

До відомих історичних і заповідних місць Черкащини створювалися маршрути ще у 1970-х роках. До таких належать маршрути місцями козацької слави Черкаси – Суботів – Чигирин – Медведівка – Мельники – Холодний Яр – Партизанський табір – Долина лісника та Чигирин – Суботів – Мотронинський монастир. Із відомими історичними подіями на території області, пов’язаними із національно-визвольним рухом (XVIII ст.) і боротьбою партизан під час Другої світової війни, знайомить маршрут Черкаси – Медведівка – Мельники – Креселецьке лісництво – Холодний Яр (Рис.5.1.1).

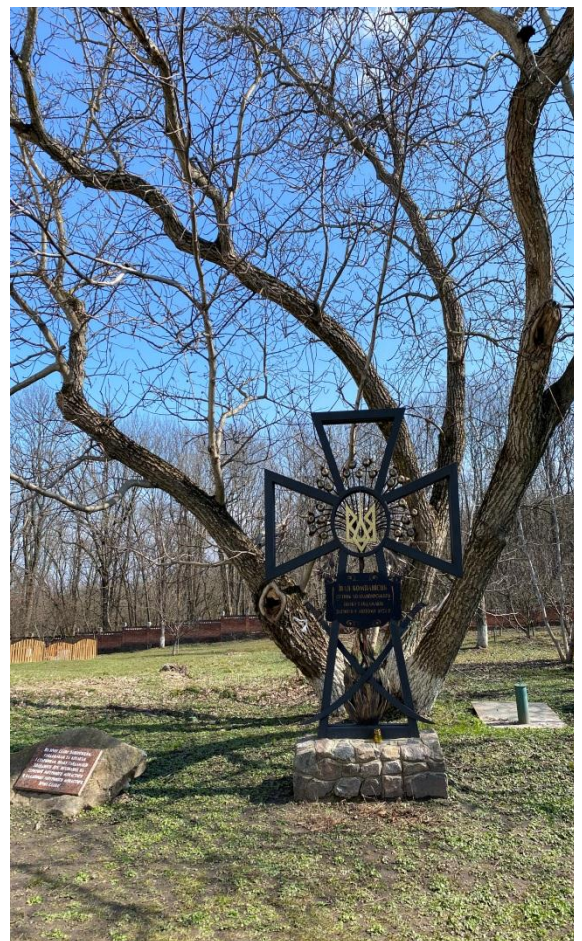
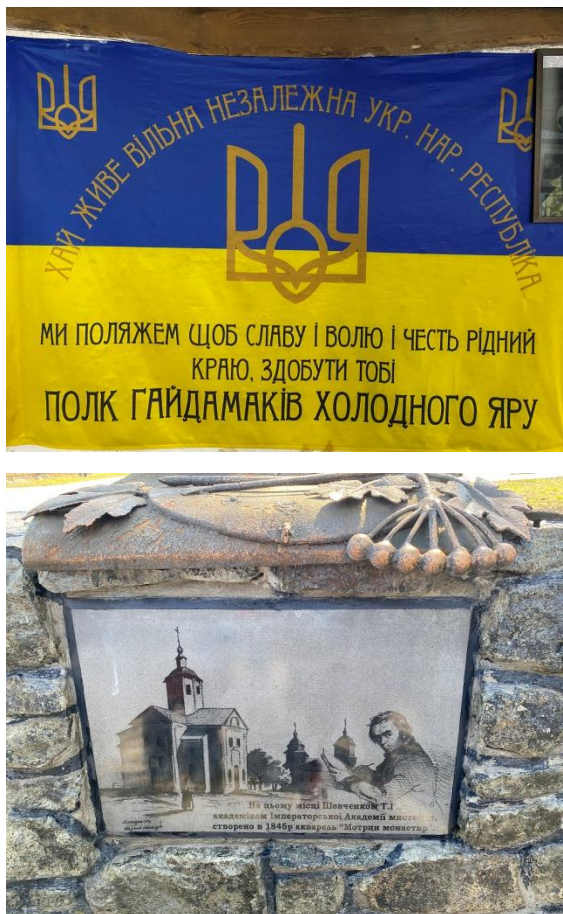

Рис. Рис.5.1.1 Історичні рекреаційні шляхи парку

Окрім того, було створено обласну комплексну історико-культурологічну програму «Золота підкова Черкащини», спрямовану на відродження та розвиток історичних та культурних центрів Черкаської

області, у тому числі й Холодного Яру. Основними завданнями розробленої програми було збереження культурної спадщини та модернізація культурної інфраструктури, включаючи відновлення та реконструкцію історичних і культурних об'єктів (Сушко, 2006).

Минулими роками особливої актуальності на Черкащині набуває і патріотичний туризм, зокрема фестивальний (Рис.5.1.2).

Рис. 5.1.2. Місце проведення фестивалів у парку

Оскільки регіон багатий традиціями та культурною спадщиною, на основі яких можна організовувати різноманітні фестивалі, цей вид туризму є одним із найперспективніших та тих, що стрімко розвиваються саме на території Холодного Яру (Чепурда та ін., 2023). Теми фестивалів можуть коливатися від історичних та культурних до музичних та гастрономічних (Рис.5.1.3).

Рис. 5.1.3.Гастротуризм в Холодному Ярі

Основними патріотичними заходами на території Холодного Яру є:

- зимовий похід імені Юрія Горліса-Горського (ГО «Поклик Яру»);
- козацьке Свято Покрови, що проводилося на День захисників і захисниць України (Парк, ІК «Холодний Яр», МЕК «Дикий Хутір»);
- щорічні Вшанування героїв Холодного Яру (Парк, ІК «Холодний Яр», МЕК «Дикий Хутір»);
- Фестиваль Нескореної Нації Холодний Яр (за підтримки Черкаської ОДА, [Українського культурного фонду \(УКФ\)](#),
- силами громадських організацій «Холодний яр - Фестиваль нескореної нації», «Національний Альянс», «Сокіл», «Самооборона Майдану Черкащини»).

У 2024 році одна з фестивальних локацій була використана для популяризації Природно-заповідного фонду України та безпосередньо Парку. Були представлені інформаційні стенди-візитівки різних об'єктів природно-заповідного фонду України та інформаційні листівки-буклети, проведено екскурсії «Стежками Холодного Яру» для всіх охочих.

На прохання поціновувачів Холодного Яру у співпраці з Історичним клубом «Холодний Яр» та коштом Максима Коляденка на території Парку у 2024 році був прокладений туристично-пізнавальний маршрут «Стежками Максима Залізняка» (Рис.5.1.4), з метою урізноманітнення перебування

туристів у Холодному Яру та ознайомлення їх з історією, природою та культурою цього унікального куточку України.

Рис. 5.1.4. Туристично-пізнавальний маршрут «Стежками Максима Залізняка»

Маршрут промаркований спеціальними позначками, вказівниками та облаштований інформаційними щитами й зупинками для відпочинку.

Зупинки на маршруті облаштовані лавочками. Протяжність становить до 4 км. Маршрут розрахований на різну вікову і фізично підготовлену аудиторію та відкритий для відвідування упродовж року. Початок стежки облаштований інформаційним стендом, який містить схему, опис маршруту та правила поведінки під час подорожі маршрутом.

Розпочинається маршрут на хуторі Буда від храму Петра Калнишевського. Далі пролягає до тисячолітнього велета – Дуба Максима Залізняка та братської могили жителів х. Буда, після звертає на лісову

стежку, яка виходить на мальовничий пагорб до зупинки № 1 під назвою «Грушка» (Рис.5.1.5).

Рис. 5.1.5. Схема туристично-пізнавальний маршруту

На зупинці подорожуючі зможуть відпочити, зібратись із силами і продовжити мандрівку. Із цього місця за бажанням можна скоротити маршрут, спустившись стежкою до хутірської вулиці і кінцевим відрізком маршруту, за вказівниками потрапити до храму Петра Калнишевського[16].

Усі інші продовжують мандрівку, де на них чекають дивна споруда – «Чудернацький будиночок», урвище, утворене водною ерозією ґрунту, два дуби-велетні та прогулянка лісовою стежкою, яка виведе на початок

хутірської вулиці. Тут можна побачити закинуті обійстя хуторян та садиби людей, що переселилися з міст, аби жити поряд або в дикій природі. Перепочивши на зупинці № 2, за вказівниками по хутірській вулиці мандрівники повертаються до храму Петра Калнишевського (Рис.5.1.6).

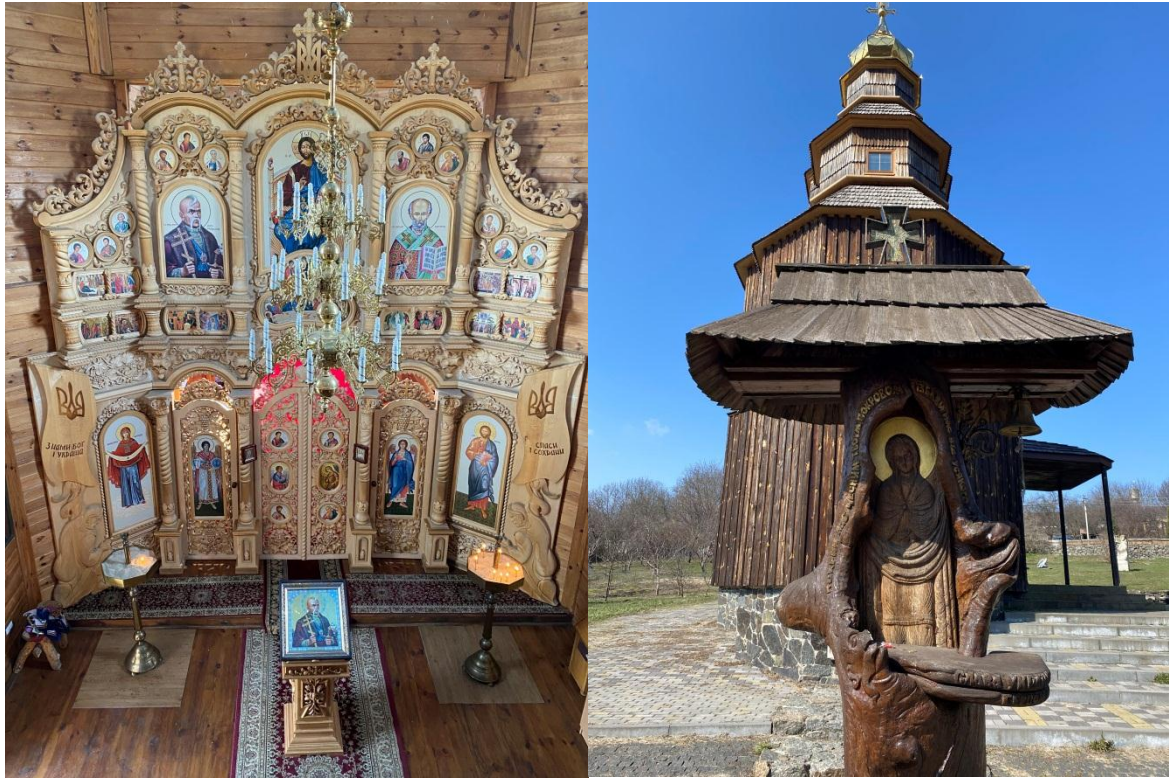

Рис. 5.1.6 Храм Гетьмана України Петра Калнишевського

Крім того, фахівцями Парку було розроблено мережу перспективних туристичних маршрутів та екологічних стежок. До таких маршрутів належать (Рис.5.1.7):

- с. Жаботин – «Гульбище» – Монастир;
- с. Головківка – «Атаманський парк» – Кресельці – Монастир;
- с. Головківка – «Атаманський парк» – Кресельці – Монастир;
- х. Буда – «Маляреве» – с. Грушківка – х. Буда.

Перспективними екологічними стежками Парку є радіальний туристичний маршрут «На Зам'ятницю», екологічна стежка «Оля», «Зубіївська», «Атаманський парк».

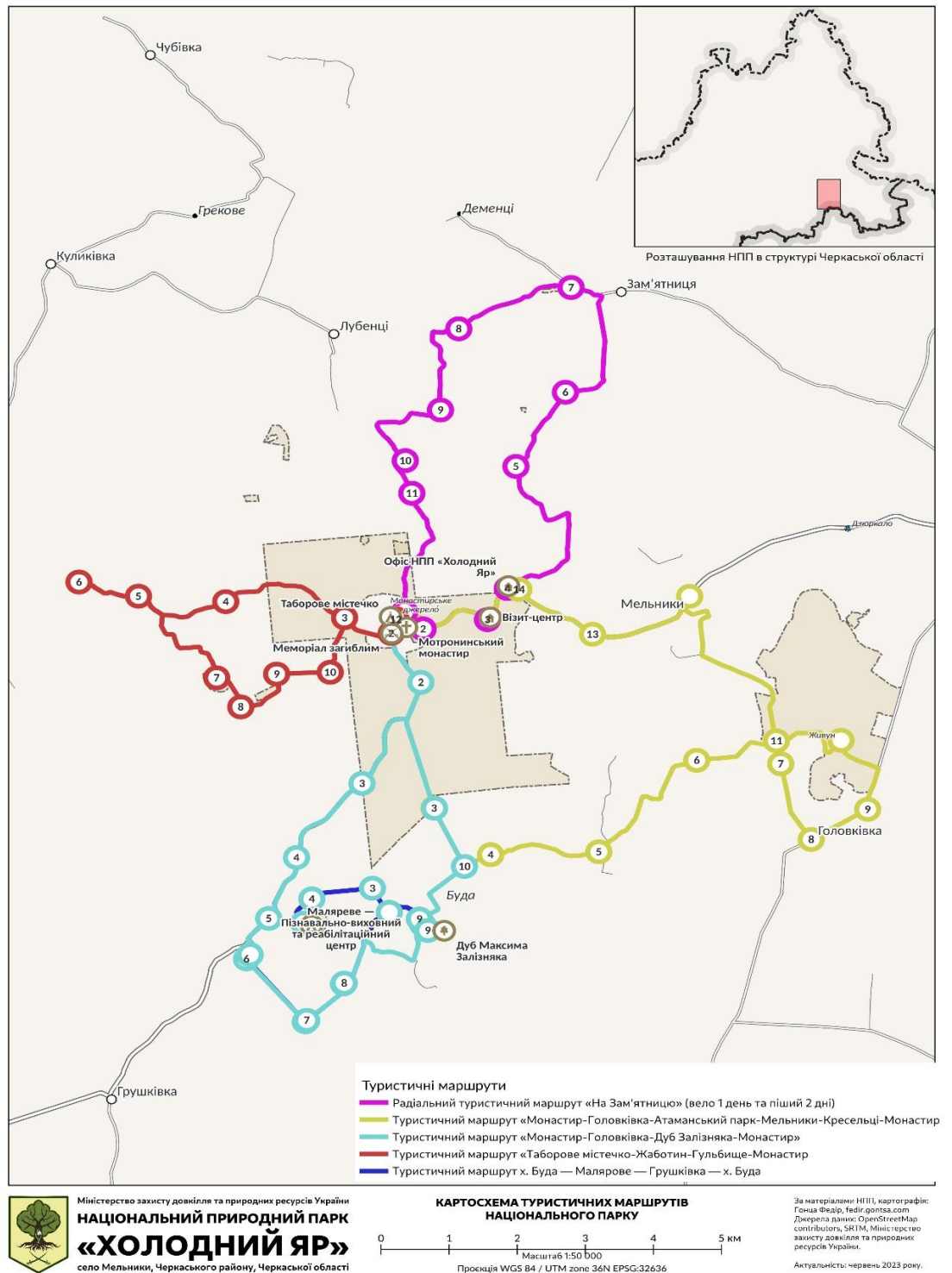

Рис. 5.1.7 Мережа проєктованих туристичних маршрутів

Останніми роками на Черкащині та в Холодному Яру з'являється дедалі більше нових фестивалів, серед яких – козацьке Свято Покрови [33]. Воно проходить 14 жовтня на День захисників і захисниць України, починаючи з 2019 року. 17-18 червня 2023 року в національному парку відбулися 27-мі вшанування героїв Холодного Яру, під час яких були встановлені пам'ятники героям України, які сьогодні боронять її незалежність (Рис.5.1.8).

Рис. 5.1.8 Пантеон Слави Героям України

На холоднороському плато, біля меморіального знака вшанування полеглих воїнів 93-ї ОМБр «Холодний Яр», за участю Історичного клубу «Холодний Яр» поховано командира «Фрайкора» та Героя України Георгія Тарасенка.

У червні біля пам'ятного знаку полеглим воякам 93-ї ОМБр «Холодний Яр», розташованого неподалік Мотриного монастиря, відкрили Меморіал козакам-добровольцям, які віддали життя у боротьбі за незалежність України. Серед них: Олег Куцин на псевдо «Кум» з 49-го батальйону «Карпатська Січ», Андрій Жованик на псевдо «Татарин» з 5-го Легіону, Герой України Дмитро Коцюбайло на псевдо «Да Вінчі» з ДУК «Правий сектор» і 67-ї ОМБр, а також Герой України Тарас Бобанич на псевдо «Хаммер» з ДУК «Правий сектор». СЛАВА ГЕРОЯМ !

5.2. Популярні види відпочинку в парку

Найбільш популярним видом відпочинку в національному природному парку є відпочинок серед лісу. Ландшафти Холодного Яру багаті дубово-

грабовими світлими лісами, дубово-ясеневими угрупованнями, широколистяними царинками лісових фітоценозів. У річкових долинах річки Тясмин наявні лісостепові та заплавні ландшафти.

Фіто-релаксаційні заходи в Холодному Яру включають туристичні маршрути, скандинавську ходу, велоспорт, та ароматерапію [30]. Відпочинок в лісі – це вміле поєднання приємно проведеного часу і наповнення свого тіла бадьорістю, здоров'ям, енергією. Лісове повітря насичується фітонцидами, які сприяють зміцненню імунної системи. Покращують загальне самопочуття.

Фіторелаксація може проходити в будь яку пору року і рівнозначно насичувати психо-емоційну, фізичну сферу людей. Весняний ліс дає пробудження від втоми, тіло наповнюється радістю, насолодою від чистоти, розвитку рослин, їхніх ароматів. Повітря особливо чисте, збагачене фітонцидами. Березовий бетулін, що витає в повітрі, укріплює організм туристів. В такому лісі хочеться неквапливо спостерігати розвиток рослин, пробудження тварин і бачити їхню реакцію весни. Нервова система заспокоюється, бачачи рівномірний розвиток бруньок, насичення зеленим кольором довкілля. До речі, зелений колір є лікувальним для очей. Після холодної зими, опорно-руховий скелет стає більш розкутим, м'язова система – динамічнішою і пружнішою. Після лісової прогулянки у людей змінюється колір обличчя, він омолоджується, рожеві і дає приємну впевненість у собі. У холодноярівських лісах є так звані «племенні» дуби-красені. Доторкаючись до них. Чи обнімаючи їхній стовбур, можна почути потужній сокорух, початок пробудження від зимового сну, життя. А це оздоровлює і надихає людей (Рис.5.2.1).

Рис. 5.2.1 Дендротерапія в «Холодному Яру»

Дотик з весняною природою розпочинається з моменту розквітання підсніжника складчастого у Холодному Яру. Це єдина в Європі рівнинного типу популяція, яку відвідують в цей період біля 4 тисяч людей з усіх куточків України. Він зростає на 60 гектарах у широколистяному лісовому масиві (Рис.5.2.2).

Рис. 5.2.2 Підсніжник складчастий (*Galanthus plicatus* M.Bieb.)

Значно вищий від типового підсніжника, з тонким ароматом весни і свіжості, він є неабияким об'єктом спостережень серед рекреантів. З ним фотографуються, його вивчають, знімають відеоролики і отримують високу порцію адреналіну.

Існує легенда, ніби козаки привезли його з Криму. Складчастість листків характерна власне для гірських видів підсніжника. Проте, науковці стверджують, що Холодний Яр — частина гірської системи. Ця місцевість з'єднувала Карпати, Крим і Кавказ в єдину гірську систему. Килим підсніжників радує відпочиваючих на 60 гектарах, яку включено до природоохоронних територій (Рис.5.2.3). У цьому випадку підсніжник зберіг більше 60 гектарів автентичної холодноярівської землі. Одна зірвана квітка може каратися штрафом 1700-3655 грн., в залежності від її місцезростання [31].

Рис. 5.2.3 Локація підсніжника складчастого

Крім тонких ароматів підсніжника, в лісі можна відчутти гострий запах часнику. Великі скупчення цибулі ведмежої (в народі- черемша, левурда) оздоровлю фітонцидами людей, схильних до респіраторних захворювань. Зі слів адміністрації, місцеві мешканці виривали її з підземною частиною мішками і возили на базар. При створенні ПЗФ це припинилося і вона почала активно розростатися (Рис.5.2.4).

Рис. 5.2.4 Цибуля ведмежа та Пролісок дволистий

Прекрасним є й літній відпочинок у лісі. Він дає прохолоду, комфорт. Насолоджуючись теплою погодою, сонячними ваннами, рекреанти вдихають аромати лісових трав, мають безліч розваг на природі. Для цього облаштовані спеціальні місця як для дорослих так й для дітей. У лісі можна усамітнитися, почитати книжку, помріяти. Осінній ліс заспокоює нервову систему, дарує естетичне задоволення від різнобарв'я. Часто люди стають розсудливішими після таких прогулянок. Шарудіння листями під ногами унормовує судинну систему, занурює в атмосферу затишку.

Особливим релаксом є прогулянки зимовим лісом, коли чисте повітря, скрип снігового покриву покращує самопочуття, знімає стрес і покращує дихальну систему. Фотографування білосніжних рельєфів дає естетичну насолоду. Зимом практикують також катання на санях, зимові розваги та смачний козацький обід в засніженому лісі. Ліс знімає втому у будь-яку пору

року, позитивно впливає на покращення імунітету і емоційно-вольову сферу. Сталою та сформованою туристичною індустрією поступово стає анімаційний туризм. Застосування різних форм анімації набуває особливого сенсу під час організації обслуговування туристів в умовах сільської місцевості.

В межах Холодного Яру ця форма туризму здійснюється на хуторі Буда, де проходить однойменний анімаційний захід «Хутір Буда». Одним із нетрадиційних і екстремальних різновидів туризму, розповсюдженого в межах Холодного Яру, є танатотуризм, або «чорний туризм». Цей вид паранормального характеру в Україні, а саме Холодний Яр займає третю сходинку. Він притягує шанувальників містичних явищ своєю привабливою енергетикою. Воно поклоняються «племінним» дубам, розвішують на них ритуальні стрічки, водять хороводи, проголошують заклинання. Адміністрація парку не популяризує цей вид туризму, проте й не має права забороняти – адже, кожна людина має право вибору.

Існує переказ, що 30 млн років тому в місцину, де знаходиться нині Холодний Яр, впав велетенський метеорит. Він наповнив це місце надзвичайною енергетикою. Оскільки Холодний Яр оточений сільськими поселеннями, сільський, або зелений, туризм у його межах посідає одну з ключових ролей. Він ґрунтується на поєднанні збереження народних звичаїв і традицій, гостинних господарств, родючих земель та чудової природи, частуванням місцевих страв. Часто можна тут побачити символічні ковані речі, побутові вироби з дубової деревини: стільнички, кахлі, дерев'яні картини.

На початку 2000-х років в Україні були запроваджені готельна системи «Зелена садиба» та «Українська гостинна садиба». Вони класифікують садиби на шість категорій відповідно до зручності для туристів. Найвищої категорії садиба має відповідати певним вимогам: наявність басейну, гаража, цілодобового водопостачання гарячої та холодної води, телевізора, холодильника, доступу до Інтернету, місць відпочинку з оздобленням натуральними матеріалами, одно- та двомісних кімнат, а також великий вибір

розваг. Декілька садиб у Холодному Яру є частиною мережі «Українська гостинна садиба», включаючи Гостинний двір і Хату Отамана (перша категорія). Також Хутір Буда входить до категорії Хати Берегині (Новикова, 2016). На сьогоднішній день, активний розвиток зеленого туризму виступає важливим фактором соціально-економічного піднесення сіл, особливо тих, що межують з НПП «Холодний Яр». Черкаська область сповнена різноманітних визначних та пам'ятних місць, які приваблюють паломників, тому релігійний туризм також набуває популярності в Холодному Яру.

Пізнавальне, естетичне і духовно-виховне значення рекреації зумовлене тим, що в Холодноярських лісах знаходиться відомий Троїцький Мотронинський жіночий монастир. Він був заснований на місці скіфського городища, де зараз розташоване село Мельники. Заснування Мотронинського монастиря відбулося ще до навали монголо-татарських військ. На цьому місці колись стояла фортеця улюбленого воєводи Ярослава Мудрого — Мирослава.

Після перемоги над печенігами в 1036 році, Мирослав, повертаючись додому, вирішив перевірити оборону фортеці і розмістив свої човни у бойовій готовності. Дружина воєводи, Мотрона, прийняла ці човни за ворожі й наказала їх атакувати, що призвело до загибелі Мирослава. Після цієї трагічної помилки, Мотрона заснувала монастир на місці фортеці та стала черницею. Новий монастир отримав назву Мотронинський. Зазвичай екскурсії до цього монастиря починаються в Медведівці і включають такі локації: краєзнавчий музей, Успенська церква, Мотронинський монастир, Гайдамацький став, та Дуб Максима Залізняка (Старинець і Іванченкова, 2020).

5.3. Рекреаційно-туристичний потенціал ландшафтів НПП

Національний природний парк «Холодний Яр» розташований на Придніпровській височині в південно-східній частині Черкаської області [36]. Він знаходиться на перетині двох екокоридорів: широтного Галицько-Слобожанського (лісостепового) та меридіонального Дніпровського, що робить його важливим для збереження унікальних природних і історико-

культурних комплексів. Ландшафти цього парку мають багату історію та відіграють значну роль у культурному та економічному житті регіону. У XVIII столітті це місце стало одним із центрів гайдамацького руху.

У цьому місці зародилося найбільше повстання проти польської шляхти — Коліївщина, очолюване Максимом Залізнякам і Іваном Гонтою. Тарас Шевченко вшанував ці події у своїй поемі «Гайдамаки» та вірші «Холодний Яр». Під час українських визвольних рухів початку XX століття тут функціонувала Холодноярська республіка. Щороку зростає кількість туристів, які приїжджають побачити унікальні об'єкти парку, такі як тисячолітній дуб Максима Залізняка, Мотронинський монастир та різноманітні історико-культурні пам'ятки.

Лісові ландшафти завжди викликали інтерес у географів та істориків. Однак всебічне вивчення лісових ландшафтів розпочалося лише після 70-х років XX століття завдяки роботам Ф.М. Мількова і підтримці українських географів Г.І. Денисика та В.С. Давидчука.

В Україні активно досліджуються лісові ландшафти та їх зміни через антропогенну діяльність, що знайшло відображення у роботах таких авторів як Денисик, Канський, Мудрак, Чебанова, Придеткевич, Чиж, Яцентюк і Медина, Александрович і Гулик протягом років. Туристична діяльність у національних природних парках також стала темою численних досліджень українських науковців, включаючи роботи Теодоровича, Коллегаєва, Мельника і Чира, Коніщевої і Ткачової, Манька і Жука, Шовкуна та інших.

Рекреаційні ландшафти Холодного Яру включають оглядові майданчики та туристичні маршрути, що ведуть до відомих туристичних об'єктів. Серед них — території навколо тисячолітнього дуба Максима Залізняка, Мотронинського монастиря та численні пам'ятники, розташовані по всьому парку. Белігеративні антропогенні ландшафти на території НПП «Холодний Яр» складаються з полігонів, курганів та старих оборонних валів. Полігони розташовані в межах Грушківської сільської ради, оборонні вали

оточують Мотронинський монастир, а кургани нерівномірно розкидані серед лісових масивів.

Рельєф цієї місцевості значною мірою визначається геологічними особливостями району. Він сформувався завдяки проміжному розташуванню між Українським щитом та Дніпровсько-Донецькою западиною. Згідно однієї з геологічних гіпотез, Холодний Яр знаходиться на північній стороні великого кратера колишнього вулкану. Земна поверхня тут представлена оголеннями бурімсської світи, які складаються із карбонатних утворень, що виступають у формі валунів. Схили Холодного Яру мають V-подібну форму і вкриті дерном. На лівому схилі можна побачити зеленувато-сірі глауконіт-кварцові пісковики, пісковики з залишками фауни й деревини, а також палево-жовті лесовидні суглинки та ґрунтово-рослинний шар. Піщані пласти багаті на спікули губок з різними типами скелетів. Національний парк розташований на хвилястій рівнині, розділеній долинами річок, ярами, балками та пагорбами з крутими схилами. Ця територія є межиріччям верхньої та середньої течії річки Тясмин і знаходиться на підвищенні, з абсолютними висотами від 160 до 220 метрів над рівнем моря.

Кожен природний об'єкт Холодного Яру має власну назву. Найглибшою та найдовшою серед балок є балка Холодний Яр, з відносними висотами до 80 м і крутизною схилів від 10° до 30°. Від цієї балки походить назва всього лісового масиву. Серед відомих ярів є Кириківський, Гадючий, Святий, Чорний, Січковий, Гайдамацький, Циганський, Поташний, Червоний, Кривенків, Скарбний і Чернечий. Загальна довжина балок, ярів і їх відгалужень становить близько 250 км. Центральна частина Холодного Яру представлена великим плоскогір'ям, піднятим на 224 м над рівнем моря і має діаметр до 3 км. Мікроклімат Холодного Яру більш вологий і прохолодний у порівнянні з іншими прилеглими територіями Придніпровської височини. Ці особливості зумовлені рельєфом території, що характеризується наявністю численних ярів та балок.

Антропогенні ландшафти на території Національного природного парку «Холодний Яр» охоплюють практично всі класи, відповідно до видів

господарської діяльності (Денисик, 2012). Ліси займають основну частину антропогенних ландшафтів парку, здебільшого вони складаються з ділянок, що виникли в результаті тривалої лісозаготівлі.

Лісові антропогенні ландшафти також представлені штучними насадженнями, серед яких лісові культури дуба звичайного з невеликим додаванням ясена, липи серцелистої, клена гостролистого, сосни звичайної і колекцією насаджень горіха волоського. Деякі з цих штучних насаджень розміщені на крутих схилах ярів та балок для їх стабілізації. Аграрні ландшафти Холодного Яру утворилися під впливом сільськогосподарської діяльності, яка проводиться на території Мотронинського монастиря. На території парку найпоширенішими є польові та садові антропогенні ландшафти сільськогосподарського напрямку.

Уже в 1970-х роках на Черкащині були розроблені маршрути до популярних історичних і заповідних місць. Серед них варто зазначити тури по місцях козацької слави, які охоплюють такі містечка, як Черкаси, Суботів, Чигирин, Медведівка, Мельники, Холодний Яр, Партизанський табір, Долина лісника, а також маршрут Чигирин – Суботів – Мотронинський монастир. Крім того, туристам пропонується маршрут Черкаси – Медведівка – Мельники – Креселецьке лісництво – Холодний Яр, який ознайомлює з визначними історичними подіями на території області, пов'язаними з національно-визвольним рухом XVIII століття та боротьбою партизанів під час Другої світової війни.

Маршрут охоплює 150 км, передбачаючи подорож автобусом і пішки. Крім того, була розроблена обласна комплексна програма «Золота підкова Черкащини», яка має на меті відродження і розвиток історичних та культурних центрів Черкаської області, зокрема Холодного Яру. Ключовими завданнями програми є збереження культурної спадщини та модернізація культурної інфраструктури, що включає відновлення і реконструкцію історичних і культурних об'єктів.

Останніми роками на Черкащині значно зросла популярність патріотичного туризму, особливо фестивального напрямку. Цей регіон,

багатий на традиції та культурну спадщину, надає чудові можливості для організації різноманітних фестивалів. Патріотичний туризм вважають одним із найбільш перспективних і швидкозростаючих напрямів на теренах Холодного Яру. Фестивалі тут можуть бути різної тематики: історичні, культурні, музичні чи гастрономічні. Для просування фестивального туризму в Холодному Яру активно використовуються маркетингові інструменти, зокрема у соціальній мережі Facebook. Одним із популярних патріотичних музичних фестивалів є Всеукраїнський молодіжний фестиваль «Холодний Яр – «Свято нескореної нації», який приваблює молодь з усієї України. Фестиваль розпочав свою історію ще у 2015 році і нині вважається традиційним. Його основна мета – національно-патріотичне виховання молодого покоління, а ключові задачі – просвітництво та благодійність.

5.4. Водно-бальнеологічні ресурси досліджуваної території

З-під землі на схилах балок Холодного Яру б'ють джерела з холодною – навіть влітку – водою. Підземні джерела живлять лісові озера, річечки. Тут є близько 200 джерел, води деяких з них мають сірководневі, карбонатні та радонові води, в лісовому масиві на струмках сформовано декілька ставків.

Найвідомішими джерелами «Холодного яру» є: джерело «Живун». Знаходиться джерело на території заповідного урочища «Атаманський парк», квартал 75 виділ (біля с. Головкивка). Також на території Парку є джерело «Маляреве» (гідрологічна пам'ятка природи місцевого значення), Квартал 26 виділ 1 Грушківське лісництво.

Ще порівняно недавно в Холодному Яру нараховувалось 27 озер і ставків з площею водяного дзеркала 36 гектарів. Тепер залишилося їх сім з водною поверхнею до п'яти гектарів. «Зубкове», «Гайдамацький став», «Монастирський став», «Кривенків став», «Атаманський став», «Карпівський став», став біля джерела «Маляреве» (Рис.5.4.1).

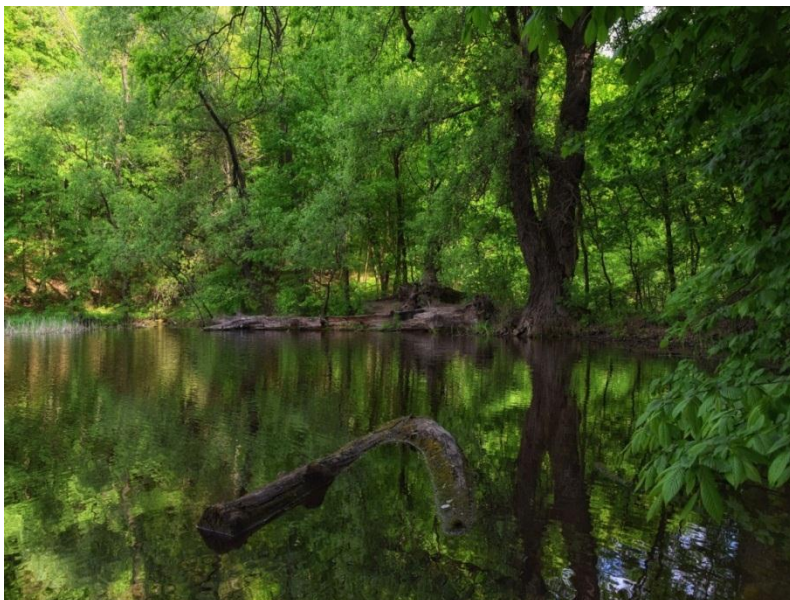

Рис. 5.4.1 Атаманський став

У «Холодному Яру» багато джерел та струмків, які відомі своєю цілющою водою. До них належать такі джерела, як «Живун», «Дзюркало», «Монастирське джерело», «Гиричеве», «Маляреве» та інші. На місцях, де вони розташовані, створені гідрологічні пам'ятки природи місцевого значення. Джерело «Живун» здавна славиться своїми цілющими властивостями, і його потужність становить приблизно 500 мл на хвилину. Хімічний склад води цього джерела дуже схожий на відому «Нафтусю» (Коноваленко, Карастан, 2006). Водні ресурси парку складаються з поверхневих та підземних вод. Поверхневі води представлені річками, а також природними та штучними водоймами, такими як озера, ставки та

струмки. Також Холодний Яр має добре розвинену систему ставків (Білушенко, 2011).

Невелику частину антропогенних ландшафтів Холодноярських лісів складають водні антропогенні ландшафти. Ці території сформовані переважно завдяки створенню ставків. Біля берегів водойм відбувається підтоплення і розвивається абразія, що призводить до їх швидкого замулення та заростання.

Основні річки, що зволожують територію Холодного Яру, - це Тясмин, Жаботинка, Косарка (Рис.5.4.2.). Усі річки в районі дослідження належать до рівнинних за своєю течією. Вони отримують живлення в основному за рахунок атмосферних опадів та підземних вод. Максимальне водонасичення річок спостерігається навесні, а найменше - під час літньо-осінньої та зимової межені. Підземні води представлені джерелами, що виходять на поверхню (Новикова, 2004).

стрімчаки річки Тясмин

Рис. 5.4.2. Гранітові

Холодний Яр розташований у самому центрі басейну ріки Тясмин, яка оточує його майже по колу, утворюючи практично замкнутий цикл. Це дивовижно, але витoki і гирло ріки довжиною понад півтори сотні кілометрів відступають одне від одного лише на 25 кілометрів! Тясмин тече по колу, а Холодний Яр є найвищою точкою цієї місцевості, піднімаючись на 240 метрів над рівнем моря.

Закрут Тясмину не є чимось унікальним, але в Україні мало річок з подібною орографією. Насправді, пояснити петлеподібний перебіг Тясмину не так складно. Його басейн прив'язаний до великого геологічного розлому, вздовж якого протікає Дніпро. Від цього розлому відходять численні дрібні тріщини, через які до Дніпра течуть маленькі річки.

Розділ VI.

АНТРОПОГЕННИЙ ВПЛИВ

Зосередження на території Парку значної кількості природних та історико-культурних пам'яток зумовлює високий рекреаційний тиск на цю територію. Відомо, що в зонах підвищеного рекреаційного навантаження на лісові екосистеми спостерігається фізіологічне ослаблення деревостанів, що є наслідком ущільнення ґрунту, погіршення його водно-фізичних та фізико-хімічних властивостей. Негативними наслідками такого впливу також є знищення підстилки, підросту, підліску, спрощення структури насаджень та їх фрагментація [4].

Дослідження впливу рекреаційної діяльності на стан дубових насаджень Холодного Яру, проведене у 2023 році, засвідчило негативні наслідки недостатньо врегульованої рекреаційної діяльності, що проявляються збільшенням кількості та площі механічного пошкодження дерев; зрідженням пошкодженого деревостану, що призводить до активізації розвитку підросту і особливо підліску; витоптуванням лісової підстилки; дигресією поверхневого шару ґрунту; зміною у таксономічній структурі і кількісному складі трав'яного покриву. У результаті – лісові екосистеми, які зазнають середнього і особливо інтенсивного впливу рекреаційної діяльності, поступово деградують і трансформуються.

Виконання основних заходів з питань забезпечення додержання вимог режиму охорони території, попередження та припинення порушень природоохоронного законодавства та їх обсяги представлені в таблиці 6.1.

Таблиця 6.1 – Заходи запобігання негативних антропогенних навантажень на території НПП «Холодний Яр»

Виконання основних заходів з питань забезпечення додержання вимог режиму охорони території, попередження та припинення порушень природоохоронного законодавства	Обсяги проведених заходів
1	2

1. Профілактично-роз'яснювальна та попереджувальна робота щодо дотримання природоохоронних режимів території, запобігання виникнення пожеж та браконьєрства (природоохоронна та протипожежна пропаганда):	
1) проведено виступів у засобах масової інформації на природоохоронну та протипожежну тематику:	
кількість надрукованих статей в газетах	2
кількість проведених виступів по радіо	2
кількість проведених виступів на телебаченні	11
2) виготовлено та розповсюджено серед місцевого населення та відвідувачів території (об'єкта) природно-заповідного фонду листівок, буклетів на природоохоронну та протипожежну тематику:	
кількість розповсюджених листівок (шт.)	200
кількість розповсюджених буклетів (шт.)	150
3) проведено зустрічей, виступів, бесід серед місцевого населення та землекористувачів на природоохоронну та протипожежну тематику:	

Продовження табл.6.1

1	2
кількість проведених зустрічей	10
кількість проведених виступів	10
кількість проведених бесід	70
2. Виявлення порушень вимог природоохоронного законодавства у межах території (об'єкта) природно-заповідного фонду та притягнення осіб до відповідальності:	
1) проведено рейдів:	
кількість проведених перевірок (рейдів) працівниками	123

служби охорони природно-заповідного фонду	
2) встановлено випадки виникнення надзвичайних ситуацій:	
кількість порушень природоохоронного законодавства	20
3. Проведення заходів щодо наглядного інформування населення та природокористувачів про межі, категорію та основні відомості щодо режиму охорони території (об'єкта) природно-заповідного фонду шляхом встановлення:	
інформаційних знаків (шт./% наявності від необхідного обсягу)	22
охоронних знаків (шт./% наявності від необхідного обсягу)	15
4. Матеріально-технічне забезпечення служби охорони ПЗФ:	
1) забезпечено форменим одягом та знаками розрізнення:	
форменим одягом (% наявності від необхідного обсягу)	0
знаками розрізнення (% наявності від необхідного обсягу)	90%

РОЗДІЛ VII

ПРИРОДООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ ПАРКУ

7.1. Еколого-освітня діяльність

Мета екологічної освітньо-виховної роботи, яку впроваджує національний природний парк «Холодний Яр», полягає у впливі на формування світогляду, поведінки та активності місцевих жителів і відвідувачів щодо збереження природної спадщини країни. Це включає охорону природних комплексів парку, популяризацію природоохоронної діяльності через поширення знань, підвищення рівня обізнаності про цінність біологічного та ландшафтного різноманіття, розвиток екологічної свідомості та виховання шанобливого ставлення до природи.

Основні напрямки екологічної освітньо-виховної діяльності національного природного парку включають [38]:

- проведення заходів, спрямованих на виховання екологічної свідомості серед громадян з акцентом на необхідність збереження природних багатств парку, а також інших територій і об'єктів природно-заповідного фонду в регіоні та країні;
- роз'яснення населенню положень українського законодавства, міжнародних конвенцій та угод у сфері охорони природи;
- поширення інформації про діяльність парку серед місцевих жителів та відвідувачів, забезпечуючи доступ до публічної інформації;
- розвиток наукових знань, формування екологічного світогляду та відповідального ставлення до природи, зокрема до об'єктів природно-заповідного фонду України;
- створення позитивного іміджу національного природного парку та залучення підтримки природоохоронних ініціатив з боку місцевого населення й туристів.

У сфері екологічної освітньо-виховної діяльності національний природний парк активно співпрацює з різними верствами населення, підприємствами, установами та організаціями всіх форм власності. Його партнерами є органи державної виконавчої влади, місцевого самоврядування, а також громадські, військові й міжнародні організації. Особлива увага приділяється взаємодії з дошкільними, загальноосвітніми, позашкільними, професійно-технічними та вищими навчальними закладами. Екологічна просвітницька діяльність парку реалізується через різноманітні форми роботи, спрямовані на залучення суспільства до збереження природного середовища (табл. 7.1).

Таблиця 7.1 - Основні види екологічної просвітницької діяльності парку

	Вид еколого- освітньої діяльності	Зміст
.	Діяльність музею природи	Виставка літератури природоохоронної тематики, буклети, інша друкована продукція для

		туристів, екскурсантів, відвідувачів та гостей Парку.
.	Діяльність бібліотек, наукових архівів	Бібліотечний фонд Парку; Фонд подарунків гостей парку .
	-Аудіо, -відео рекламна діяльність	Науково-популярне кіно, телефільми, відеотеки, фототеки, фотоальбоми, екофотостенди
.	Екскурсійна природоохоронна діяльність	Ведення журналу по Кількості екскурсій контингенту екскурсантів. Внесення пропозицій щодо поєднання проведення екскурсій такого напрямку
	Просвітницька анімаційна діяльність	Облаштування інфраструктурного еколого-освітнього простору у вигляді рекламних щитів, QR code.
.	Еколого-освітня робота для людей з особливими потребами (в т.ч. для військових, які зазнали травм війни	Шрифт Брайля на інформаційних щитах, спец доріжки для лісових прогулянок важкопоранених військових та людей з особливими потребами. Для воїнів та їхніх сімей проведення еколого-рекламних, відновлюваних заходів.
.	Проведення природоохоронних акцій, фестивалів, зустрічей з школярами	Природоохоронні акції: «Допоможемо перезимувати птахам», Весняна толока з озеленення та благоустрою, «Збережи ялинку», «Збережемо первоцвіти», «Мальовничим водоймам – чисті береги».

Організація екологічної освітньої-виховної роботи відноситься до сектору еколого-освітньої роботи та рекреації. Наявні такі постійні форми інфраструктурного еколого-освітнього облаштування:

Діяльність музею природи

Протягом 2024 року розпочалась робота з облаштування музейного куточку в конференц-залі в адміністративного приміщення Парку.

Також в приміщенні адміністрації Парку виділене місце, де розміщено літературу природоохоронної тематики, буклети, інша друкована продукція для туристів, екскурсантів, відвідувачів та гостей Парку.

Діяльність бібліотек, наукових архівів

Організовується бібліотечний фонд Парку частково від організацій, з якими налагоджена співпраця та членів НТР Парку, а також з подарованих матеріалів.

Науково-популярне кіно, телефільми, відеотеки, фототеки, фотоальбоми, екофотостенди

Комп'ютерна фототека налічує близько 200 файлів.

Відеоматеріали – 1 відеоролик про Холодний Яр.

Підготовлено 3 презентації: «Національний природний парк «Холодний Яр», «Мережа маршрутів Національного природного парку «Холодний Яр», «Пам'ятка археології національного значення «Мотронинське городище»: реалії та майбутнє».

Виготовлено та розповсюджено буклети про Національний природний парк «Холодний Яр» серед відвідувачів Парку, закладів ЗОНЗ, ЗВО.

Протягом року на території Парку функціонують: туристично-пізнавальний маршрут «Стежками Максима Залізняка», протяжністю 4 км; автомобільний маршрут «Мандрівка Холодним Яром», протяжністю 11 км. Маршрути розроблені фахівцями Парку.

Кількість екскурсій та контингент екскурсантів

Протягом 2024 року на території Парку та прилеглих територіях працівниками Парку було проведено 18 безоплатних екскурсій для дітей та дорослих.

01.05.2024 проведено екскурсію для бійці одного з підрозділів ЗСУ.

05.06.2024 до Всесвітнього дня охорони довкілля проведено екскурсію «Стежками Максима Залізняка» для представників Медведівської та Михайлівської сільських ТГ, Кам'янської міської ТГ, Центрально-Західного міжрегіонального управління лісового та мисливського господарства, Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, Кам'янського державного історико-культурного музею, НІКЗ «Чигирин», Історичного клубу «Холодний Яр», ГО «Поклик Яру», ГО «Черкаський осередок Всеукраїнської екологічної ліги», а також небайдужих поціновувачів природи.

18.06.2024 під час заходів «27-мі Вшанування пам'яті Героїв Холодного Яру – борців за волю України різних часів та епох» проведено екскурсію «Стежками Максима Залізняка» для воїнів та їхніх сімей.

30.06.2024 для вихованців Черкаського міського Центру туризму, краєзнавства, екскурсій та спорту учнівської молоді проведено екскурсію «Стежками Максима Залізняка».

07.07.2024 до Дня працівника природнозаповідної справи для учнів і викладачів Голоківського ліцею Медведівської сільської ТГ та Грушківської гімназії Кам'янської міської ТГ проведено екскурсію «Стежками Максима Залізняка».

16.07.2024 під час Фестивалю нескореної Нації Холодний Яр для всіх охочих проведено екскурсію Холодним Яром.

03.10.2024 під час заходів «28-мі Вшанування пам'яті Героїв Холодного Яру – борців за волю України різних часів та епох» проведено екскурсію «Стежками Максима Залізняка» для воїнів та їхніх сімей.

06.10.2024 під час IV Міжнародної науково-практичної конференції "Збереження вікових дерев на природоохоронних територіях" для учасників проведено екскурсію «Стежками Максима Залізняка».

жовтень-листопад 2024 для дітей та молоді Донеччини проведено екскурсії маршрутом «Мандрівка Холодним Яром».

Біля адміністративної будівлі облаштовано тимчасові форми інфраструктурного еколого-освітнього облаштування «Готель патріотичних комах».

7.2. Методична, організаційна та практична екологічна освітньо-виховна робота установи ПЗФ

Протягом звітнього періоду працівниками Парку було проведено еколого-освітні заходи, а саме: заняття на екологічну, природоохоронну тематику, також не забувається роль національно-патріотичного виховання, яке так важливе в час коли країна перебуває у воєнному стані, екскурсії спрямовані на показ збереження біорізноманіття Холодного Яру [39].

Організація та проведення еколого-освітніх заходів:

Працівниками Парку проведено наступні еколого-освітні заходи:

01-31.03.2024 проведено акцію «Первоцвіт» для всіх відвідувачів Парку.

14.04.2024 до Дня Довкілля разом з учнями Голоківського, Медведівського ліцею Медведівської сільської ТГ та Грушківського ліцею Кам'янської міської ТГ Черкаської області висадили ялинки на території шкіл та долучились до екологічної акції «Шевченко єднає Україну».

22.05.2024 для учнів Голоківського, Медведівського ліцеїв Медведівської сільської ТГ та Грушківського ліцею Кам'янської міської ТГ Черкаської області провели захід «Люби і знай рідну природу», вивчали біорізноманіття навколо нас за допомогою додатку iNaturalist.org..

26.08.2024 разом з учнями Медведівського ліцею імені Максима Залізняка, Голоківського ліцею Медведівської сільської ТГ та з усіма охочими провели акцію «Міжнародна ніч кажанів».

28.09.2024 до Міжнародних днів спостереження за птахами проведено заняття для учнів Медведівського ліцею імені Максима Залізняка та Голоківського ліцею Медведівської сільської ТГ, з виходом в природу з метою спостереження за птахами.

Працівниками проведено роботи по відновленню історичних пам'ятників та пам'ятних знаків на території Парку.

Участь в роботі круглих столів, форумів, семінарів, виставках:

Співорганізація та участь у Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасні підходи до вивчення біорізноманіття в об'єктах природно-заповідного фонду».

Участь у семінарі-практикуму “Вплив війни на довкілля України!” присвяченому міжнародному Дню захисту Землі.

Участь у Науково-практичному семінарі «Дозвільні документи у природоохоронній сфері як інструменти взаємодії в системі: бізнес – держава – громадськість».

Співорганізація та участь у Всеукраїнській науково-практичній конференції «Археологічні дослідження на Черкащині останніх років: підсумки та перспективи».

Участь у Форумі по розвитку туризму на Черкащині.

Участь у обговоренні Методики оцінки впливу воєнних дій на стан біорізноманіття.

Участь у Zoom-конференції до Всесвітнього дня прибирання в Україні.

Участь у навчанні «Управління культурною спадщиною».

Співорганізація та участь у IV Міжнародній науково-практичній конференції «Збереження вікових дерев на природоохоронних територіях».

Відвідали презентацію проєкту «Створення експозиції "Холодний Яр - земля вільних:2.0».

Відвідали Міжнародний саміт United for Justice. United for Nature.

Участь у науково-практичному семінарі «Робота природоохоронця: стереотипи і практика».

Відвідали «Грантово-інвестиційний форум».

Відвідали презентацію проєкту «Богдан Хмельницький. (Не)розказана історія».

Участь у Хакатоні «Диверсифікація сільської економіки через мережу громадських консультаційних центрів туризму».

Участь у науково-практичних конференціях:

Працівники Парку взяли участь у науково-практичних конференціях.

Наукові та науково-популярні статті, видані працівниками Парку на

еколого-освітню та туристичну тематику:

Богдан Легоняк, Результати обстеження верхньої частини стовбура Дуба Максима Залізняка томографом дзеркальним «Picus 3»: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (5-6 жовтня 2023 р.) с. Мельники: Національний природний Парк «Холодний Яр».

Богдан Легоняк, Рекреаційно-туристичний потенціал сучасних ландшафтів Національного природного парку «Холодний Яр»: Український журнал природничих наук, Житомир: 2023. № 4., С. 73-84.

Юлія Мокренчук, Парші відомості про ентомологічну фауну Національного природного парку «Холодного Яру»: матеріали Міжнародної наукової конференції (22-24 вересня 2023 р.) Ужгород: Ужгородський національний університет.

Співпраця з підприємствами установами та організаціями

Налагоджено співпрацю та підписано договори про співпрацю із:

- Національним дендропарком «Софіївка» Національної академії наук України;

- Черкаським державним технологічним університетом;

- ГО «Всеукраїнське громадське об'єднання «Інститут Республіка» Всеукраїнською ініціативою «Активна Громада»;

- Черкаським національним університетом імені Богдана Хмельницького;

- Відокремленим підрозділом молодіжної організації Пласт Національної скаутської організації в місті Черкаси в Черкаській області «Станиця Черкас»;

- Голоківським ліцеєм Медведівської сільської ради Черкаської області;

- Медведівським ліцеєм імені Максима Залізняка Медведівської сільської ради Черкаської області;

- Комунальним закладом «Грушківська гімназія Кам'янської міської ради Черкаської області»;

- ГО «Поклик Яру»;

- Національним історико-культурним заповідником «Чигирин»;

- Черкаською обласною організацією Всеукраїнська екологічна ліга;
- Навчально-науковим центром «Інститут біології та медицини» Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
- Національним природним парком «Кам'янська Січ»;
- Навчально-науковим інститутом лісового і садово-паркового господарства Національного університету біоресурсів і природокористування України;
- ННЦ «Інститутом експериментальної і клінічної ветеринарної медицини»;
- Національним природним парком «Кармелюкове Поділля»;
- Військовою частиною 3061 Національної Гвардії України;
- Національним природним парком «Пуща Радзівіла»;
- Національним природним парком «Кременецькі гори»;
- Комунальним закладом «Михайлівський ліцей Михайлівської сільської ради Черкаського району Черкаської області»;

Проведення наукової та виробничої практики студентів та аспірантів професійно-технічних та вищих навчальних закладів на базі установи ПЗФ.

Протягом 2023 року на базі Парку проходили:

Виробничу наукову практику студентка 1 курсу спеціальності 091 Біологія ОС «Магістр» денної форми навчання навчально-наукового інституту природничих та аграрних наук Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, Іваненко Ю.І., період з 15.05.2023 по 09.06.2023.

Виробничу практику студенти 3 курсу спеціальності 101 Екологія ОС «Бакалавр» денної форми навчання навчально-наукового інституту природничих та аграрних наук Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, Козловського В.А., Войцешук Ю.В.

Виробничу фахову практику студент 1 курсу спеціальності 101 Екологія ОС «Магістр» денної форми навчання навчально-наукового інституту природничих та аграрних наук Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, Зінченко Н.Л., період з 06.11.2023 по 02.12.2023.

7.3. Пропозиції щодо вдосконалення екологічної освітньо-виховної роботи установи ПЗФ.

Екологічна освітньо-виховна робота проводилася відповідно до Плану еколого-освітньої діяльності Парку на поточний рік. Еколого-освітня робота охоплювала різні напрямки: співпраця зі ЗМІ, присутність в електронному просторі, робота з шкільною та студентською молоддю, проведення екологічних освітньо-виховних заходів та організація екологічних акцій.

Частина роботи була спрямована на налагодження співпраці з місцевими органами самоврядування, громадськими організаціями, підприємствами та установами, навчальними закладами в плані виховання у населення любові до природи рідного краю. Великі зусилля прикладаються для створення позитивного іміджу діяльності Парку через проведення еколого-освітніх акцій із залученням школярів, студентської молоді, представників підприємств, установ, організацій.

Важливим етапом на шляху розвитку Парку та підвищення його іміджу є робота серед дорослого населення, пропагування питання підвищення екологічної освіченості усіх вікових категорій серед місцевого населення та відвідувачів Парку. Саме з цією метою необхідне залучення широкого кола спеціалістів для вивчення біорізноманіття Парку та розповсюдження знань, прокладання екологічних стежок, проведення масових екологічних акцій. Для подальшого розвитку установи, вдосконалення екоосвітньої діяльності необхідно внести зміни до штатного розпису, розширити сектор екологічної освітньо-виховної роботи та рекреації до відділу екологічної освітньо-виховної роботи та рекреації.

РОЗДІЛ VIII

ОХОРОНА ПРАЦІ

8.1 Аналіз стану охорони праці у Холодноярівському НПП

Охорона праці – це система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності.

Державна політика в галузі охорони праці визначається відповідно до [Конституції України](#) Верховною Радою України і спрямована на створення належних, безпечних і здорових умов праці, запобігання нещасним випадкам та професійним захворюванням.

Державна політика в галузі охорони праці базується на принципах:

- пріоритету життя і здоров'я працівників, повної відповідальності роботодавця за створення належних, безпечних і здорових умов праці;
- підвищення рівня промислової безпеки шляхом забезпечення суцільного технічного контролю за станом виробництв, технологій та продукції, а також сприяння підприємствам у створенні безпечних та нешкідливих умов праці;
- комплексного розв'язання завдань охорони праці на основі загальнодержавної, галузевих, регіональних програм з цього питання та з урахуванням інших напрямів економічної і соціальної політики, досягнень в галузі науки і техніки та охорони довкілля;
- соціального захисту працівників, повного відшкодування шкоди особам, які потерпіли від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань;
- встановлення єдиних вимог з охорони праці для всіх підприємств та суб'єктів підприємницької діяльності незалежно від форм власності та видів діяльності;
- адаптації трудових процесів до можливостей працівника з урахуванням його здоров'я та психологічного стану;

В НПП «Холодний Яр» наказом директора створено службу з охорони праці (ОП) в складі провідного інженера з охорони праці. Завданням служби охорони праці установи є забезпечення безпеки працівників та відвідувачів парку під час проведення природоохоронних, науководослідних, екологоосвітніх та рекреаційних заходів. Для цього в установі розроблено, погоджено та затверджено «Положення про службу охорони праці», «Положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці», «Положення про комісію з питань охорони праці», «Положення про систему управління охороною праці», «Програма десятигодинного навчання по техніці безпеки з робітниками», «Програма вступного інструктажу з охорони праці», «Програма первинного (повторного) інструктажу з ОП», інструкції з охорони праці (інструкція з ОП для водія легкового автомобіля; інструкція з ОП для водія вантажного автомобіля; інструкція з ОП при роботі на стрічковій пилорамі; інструкція з ОП при гасінні лісових пожеж; правила поведінки на льоду в межах Холодноярівського НПП; інструкція з ОП під час робіт на персональному комп'ютері; правила техніки безпеки та поведінки в межах НПП «Холодний Яр»; інструкція з ОП надання першої долікарської допомоги; інструкція з техніки безпеки при верховій їзді; інструкція з ОП під час догляду за тваринами; інструкція з ОП під час проведення екскурсій; заходи безпеки при користуванні несамохідними плавзасобами; заходи безпеки при керуванні велосипедом).

Окрім цього, забезпечення охорони праці передбачено Колективним договором, що включає окремий розділ з ОП. У ньому передбачено, зокрема, приводити робочі місця до вимог, правил і норм охорони праці, виробничої санітарії і безпеки навколишнього середовища, забезпечити медичними аптечками, питною водою; видавати працівникам безкоштовно, згідно з діючими нормами спецодяг, спецвзуття та інші засоби індивідуального захисту, мийні та знешкоджувальні засоби, забезпечити їх належне збереження та профілактичний догляд; Організувати повсякденну роботу та забезпечити належне утримання санітарно-побутових приміщень; постійно

здійснювати оперативний контроль за станом ОП в НПП, відділах та природоохоронних науково-дослідних відділеннях тощо.

Особливо важливу роль відіграє охорона праці під час проведення природоохоронних заходів, до яких відносяться, зокрема, рубки формування та оздоровлення лісів (рубки догляду, вибірково санітарні рубки, ландшафтні рубки, тощо). У відповідності до постанови Кабінету Міністрів України №1107 від 26 жовтня 2011 року «Про затвердження порядку видачі дозволів на виконання робіт підвищеної небезпеки та на експлуатацію машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки» дані роботи класифікуються як роботи з підвищеною небезпекою та потребують отримання відповідного дозволу.

Природоохоронні заходи проводяться в установі штатними працівниками та із залученням лісорубів на підставі цивільно-правових угод. Для цього працівники пройшли навчання у спеціалізованому навчальному закладі та отримали кваліфікацію вальників лісу.

Проведення рубок включає в себе виконання наступних операцій: валка лісу, обрубка сучків, розкрязжування, трелювання та штабелювання деревини. Дані роботи проводяться у відповідності до Правил охорони праці працівників лісового господарства та лісової промисловості (НПАОП 02.0-04.-05). На кожен перелічену операцію в установі розроблені, погоджені та затверджені інструкції з охорони праці. Для їх виконання робітникам видаються засоби індивідуального захисту, а саме: захисні шоломи, окуляри, навушники тощо. В таблиці 8.1.1 наведені показники стану охорони праці за 2023-2024 рр.

Керівництво установи та начальники структурних підрозділів один раз на три роки проходять спеціальне навчання та перевірку знань з питань охорони праці в Західному експертно-технічному центрі (ЕТЦ).

Таблиця 8.1.1 - Основні показники стану охорони праці

Показник	Умовні	20	20	20
	позначення	22 р.	23 р.	24 р.

Чисельність працівників	Р, люд.	51	5 1	5 1
Заплановані кошти на охорону праці	Ан, грн.	26 00	3 000	5 000
Фактично витрачено на одного працівника	Аф, грн.	23 5	1 54	4 12
Протипожежні витрати	грн.	13 374	3 8446	1 3068
Витрати на придбання спецодягу	грн.	-	-	-
Витрати на спецхарчування	грн.	-	-	-
Кількість виробничих травм	Т	-	-	-

У відповідності до вимог законодавства працівники установи проходять попередній (під час прийому на роботу) та періодичний медичні огляди. Для проходження періодичного медичного огляду адміністрацією парку у відповідності до наказу Міністерства охорони здоров'я №246 від 21.05.2007 року, погоджується та затверджується список працівників установи для проходження медичного огляду. На підставі цього Яворівським районним управлінням головного управління Держсанепідслужби у Черкаській області надається Акт визначення категорії працівників, які підлягають медичним оглядам.

8.2. Проект заходів щодо покращення техніки безпеки, виробничої санітарії та пожежної безпеки при виконанні екологічних робіт в НПП «Холодний Яр»

Щорічно в установі розробляється та затверджується комплексний план організаційних та інженерно-технічних заходів з ОП (таб. 8.2.2) та план-заходи, щодо попередження нещасних випадків невиробничого характеру (таб. 8.2.3).

Таблиця 8.2.2 – Комплексний план організаційних та інженерно-технічних заходів з ОП у НПП «Холодний Яр»

	Найменування заходу	Відповідальний за	Термі

п/п		виконання	н
	2	3	4
.	Провести збори трудового колективу з питань ОП ; -виконання плану за 2024 р.; -обрання постійнодіючої комісії по розслідуванню нещасних випадків.	Директор, провідний інженер з ОП	Січен
.	Наказом директора призначити відповідальних працівників за ОП у відділах, відділеннях.	Провідний інженер з ОП	I кварт ал
.	Розробка, затвердження та проведення заходів Тижня охорони праці з нагоди Дня охорони праці	Провідний інженер з ОП	II кварт ал
.	Перевірка ведення технічної документації з ОП у відділах	Провідний інженер з ОП	Протя гом року
.	Проведення інструктажів з ОП для працівників Яворівського НПП	Провідний інженер з ОП, начальники відділів та відділень, завідувач сектором	Прот ягом року
.	Придбання спецодягу та засобів індивідуального захисту для безпечного ведення робіт	Директор, головний бухгалтер, провідний інженер з ОП, начальники відділів, начальники відділень	I-IV кварт али

Продовження табл. 8.2.2

	2	3	4
	Подача документів на отримання	Провідний	II-III

.	експертного висновку для проведення робіт з підвищеною небезпекою з подальшим отриманням дозволу	інженер з ОП	кварт али
.	Привести у належний стан згідно норм і правил ОП оргтехніку, обладнання закріплене по відділах, відділеннях	Начальники відділів	I квартал
.	Проведення навчань з працівниками, а також щоквартальна перевірка знань з питань ОП в працівників, зайнятих на роботах з підвищеною небезпекою	Провідний інженер з ОП	I-IV кварт али
1.	Контроль за дотриманням законодавства про охорону праці, під час проведення природоохоронних та господарських заходів	Провідний інженер з ОП, начальники відділів, відділень, заступники начальників відділів	Прот ягом року

Таблиця 8.2.3 – План – заходи щодо попередження нещасних випадків невиробничого характеру

п/п	Найменування заходу	Відповідальний
1	2	3
1.	Організувати навчання для працівників парку медпрацівником лікарні на тему: «Перша долікарська допомога при нещасних випадках»	Провідний інженер з ОП
2.	Провести навчання, інструктажі з працівниками парку з ОП	Провідний інженер з ОП

Продовження табл. 8.2.3

1	2	3

3.	Провести по відділах, відділеннях огляд засобів, техніки та обладнання щодо попередження нещасних випадків	Провідний інженер з ОП, начальники відділів, відділень
4.	Провести зустріч працівників парку із працівником пожежної частини щодо попередження нещасних випадків при пожежі	Провідний інженер з охорони природних екосистем
5.	Забезпечення працівників засобами індивідуального захисту та першої медичної допомоги	Нач. відділів, завідувач сектору

Охорона лісу від пожеж здійснюється силами лісової охорони.

Щорічно в національному природному парку «Холодний Яр» проводиться ряд заходів для недопущення та попередження виникнення пожеж:

1. Розроблення та затвердження оперативно-мобілізаційного плану гасіння пожеж у межах території Холодноярського НПП;
2. Службою державної охорони природно-заповідного фонду перекрито в'їзди в лісові масиви НПП встановленими шлагбаумами;
3. Догляд за мінералізованими смугами протяжністю 13,2 км;
4. Роз'яснювальна робота на протипожежну тематику з мешканцями прилеглих до території установи населених пунктів та відвідувачів парку;
5. Зі працівників парку створено добровільну пожежну команду;
6. На території господарського двору парку створено протипожежний опорний пункт, за кожним обходом природоохоронних науково-дослідних відділень закріплений пожежний щит з інвентарем.
7. Створюється резерв паливно-мастильних матеріалів.
8. Розроблено протипожежні листівки («Спалювання сухої трави – злочин проти природи»).

Окрім цього, керівник та начальники структурних підрозділів проходять спеціальне навчання та перевірку знань з пожежної безпеки в Навчально-методичному центрі цивільного захисту та безпеки життєдіяльності у черкаській області та отримують відповідні посвідчення.

Провівши аналіз стану охорони праці в НПП «Холодний Яр», можемо надати загальну оцінку «задовільно». Однак виконання заходів щодо створення сприятливих умов праці потребують значних фінансових ресурсів, які перевищують обсяги наявних в установі коштів.

Іншою запорукою виконання вимог охорони праці та техніки безпеки є свідоме дотримання працівниками вимог охорони праці. Цього можна досягти шляхом регулярного проведення навчань та інструктажів з працівниками, особливо зайнятими на роботах з підвищеною небезпекою.

ВИСНОВКИ

НПП «Холодний Яр» сформований у межах унікальних природних ландшафтів Центральної України, що мають велике історичне, культурне та природоохоронне значення для туристичної галузі. Обґрунтовано, що основою туристичної діяльності на території національного парку має бути охорона біорізноманіття та природних територій, а також збереження місцевої автентичності.

Рекреаційна діяльність національного природного парку «Холодний Яр» проводиться на високому рівні із збереженням раритетності краю та пропогуванням патрічного та природоохоронного виховання.

Рекреаційними об'єктами є лісові, історико-архітектурні, бальнеологічні та водні ресурси. Найпопулярнішим маршрут для відвідувачів є «Стежками Максима Залізняка», протяжністю 4 км. Він проводиться для різновікових категорій людей.

Доцільним є використання НПП «Холодний яр» як об'єкта рекреаційно-туристичного природокористування, що сприятиме залученню населення у туристичну галузь та поліпшення економіки регіону. Економічна вигода від туристичної діяльності має бути реінвестована для розвитку прилеглих сіл та підтримання якості життя місцевих жителів. Окрім того, потрібно виділити так звані «тихі зони» – місця, де будуть відсутні туристичні маршрути, фестивалі. Рекреаційні зони відпочинку. Наявність тихих зон буде спрямована на збереження незайманих природних ландшафтів парку. Показано, що для приваблення туристів та екскурсантів до унікальних джерел парку необхідне розроблення маршрутів із відповідними карто-схемами. Це пов'язано з тим, що на території Холодного Яру та його околицях знаходиться велика кількість мінеральних джерел, що є гідрологічними пам'ятками природи місцевого значення. Перспективними вважаємо маршрути х. Буда – джерело «Маляреве» – джерело «Монастирське джерело» – джерело «Дзюркало» – джерело «Залізнякова криниця» – джерело «Живун» та с. Михайлівка – джерело «Тарасова криниця» – «Гиричеве». Біля джерел доцільно буде встановити дошки з QR-кодами, які будуть містити інформацію та цікаві факти про джерело, його мінеральний склад. Лікувальні властивості. Запропоновано створення цифрового інформаційного простору для туристів, що бажають відвідати Холодний Яр. Рекомендовано створення інтерактивних карт маршрутів до історико-культурних пам'яток, екологічних стежок лісовими масивами, що можуть бути завантажені на початковій точці маршруту та використані під час індивідуальних або групових екскурсій, а також організацію квест-заходів для здобувачів закладів загальної середньої освіти, ураховуючі вікові особливості відвідувачів, регіональні особливості краю, збереження біорізноманіття.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Браславська О. В. Географія Черкаської області : навчальний посібник. Умань : Візаві. 2015. С. 84.
2. Влащенко А.С., Музика Д.В., Корнейков О., Товстуха І.А., Єрофєєва М.О.. Результати дослідження фауни рукокрилих Національного природного парку «Холодний Яр». Черкаська область. Україна. Звіт про науково-дослідну роботу 2023.
3. Данилюк А. М., Петрик О. О. Подієвий туризм як фактор формування сприятливого іміджу і бренду дестинації. Туристичний та готельно-ресторанний бізнес в Україні: проблеми розвитку та регулювання : збірник матеріалів XI Міжнародної науково-практичної конференції, 19–20 березня 2020 р. Черкаси. 2020. Т. 2. С. 386–388.
4. Денисик Г. І. Антропогенне ландшафтознавство. Частина І. Глобальне антропогенне ландшафтознавство : навчальний посібник. Вінниця : Едельвейс і К. 2012. С. 336.
5. Денисик Г. І. Лісові антропогенні ландшафти. Середнє Побужжя : монографія. Вінниця : Гіпаніс, 2002. С. 171–175

6. Джаган В. В., Плужник А. В. 2019. Нові знахідки грибів для урочища «Холодний Яр». Природа Західного Полісся та прилеглих територій. Розділ II. Біологія. 16: С. 156-160.
7. Зеров Д.К. 1924. До флори Черкаської округи (кол. Черкаський та Чигиринський повіти) Київщини. Вістник Київського ботанічного саду. 1: 5-26.
8. Клеопов Ю.Д. 1938. Ботаніко-географічні етюди. 1. Про нові знахідки *Evonymus nana* M. B. і *Coronilla elegans* Panč в УРСР. Журнал інституту ботаніки АН УРСР. 17(25): 137-165.
9. Коллегаєв М. Ю. Сучасний стан розвитку екологічного туризму в Національних парках України. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2018. Вип. 58–59. № 111–112. С. 102–107.
10. Коніщева Н. Й., Ткачова С. С. Шляхи сталого розвитку туризму на територіях національних природних парків. Інновації та технології у сфері послуг. 2020. Вип. 1–2. № 3–4. С. 23–33.
11. Коноваленко О., Карастан І. Природно-заповідний фонд Черкаської області. Черкаси : Вертикаль. 2006. С. 196.
12. Кононенко С. І. Засади районування природних ландшафтів Черкащини. Актуальні проблеми управління територіальним розвитком : збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції, 13–14 квітня 2017 р. Умань. 2017. С. 62–71.
13. Конякін С. М. Сучасний стан і перспективи збереження ландшафтів у Черкаській області. Людина та довкілля. Проблеми неоекології. 2012. Вип. 3–4(1). С. 86–95.
14. Мельник В. І., Діденко С. Я., Спрягайло О. В. Рівнинна популяція *Galanthus plicatus* Bieb. (*Amaryllidaceae* L.) в Україні. Інтродукція рослин. 2006. Вип. 3(1). С. 7–12.
15. Легоняк Б.В. Сучасний стан лісових угруповань НПП «Холодний Яр» та перспективи їх оптимізації. Кваліфікаційна робота освітнього ступеня МАГІСТР. Черкаси 2023. С. 46

- 16.Легоняк Б. Сучасні підходи до оцінки та збереження біорізноманіття на територіях природно-заповідного фонду: Збірка наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції (24-25 березня 2023 р.). Черкаси-Чернівці: 2023. С. 149-166
- 17.Мудрак Г. Лісові ландшафти середнього Придністер'я їх унікальність та раціональне використання. Наукові записки ТНПУ. Серія «Географія». 2010. № 1. Вип. 27. С. 80–85.
- 18.Новикова В. І. Географія Черкаської області : підручник для загальноосвітніх шкіл. Київ : Мапа, 2004. С. 128.
- 19.«Про створення національного природного парку «Холодний Яр»: Указ Президента України від 01.01.2022 №2/2022.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2/2022#Text>
- 20.Плужник А. В., Джаган В. В. 2021. Весняні сумчасті гриби (*Ascomycota*) урочища «Холодний Яр». Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія:Біологія. 2 (85): С. 37-41.
- 21.Плужник А. В., Джаган В. В. 2023. Сучасний стан та перспективи дослідження ксилотрофних грибів Національного природного парку «Холодний Яр». Вісник Черкаського університету: Серія Біологічні науки. 1, 58-71.
- 22.Плужник А.В., Мокренчук Ю.Б. Перші відомості про ентомологічну фауну Національного природного парку «Холодний Яр». Ужгородські ентомологічні читання-2023: Тези доповідей міжнародної наукової конференції (Україна, Ужгород-Пилипець, 22-24 вересня 2023 р.). Ужгород: "Говерла", 2023. 30 с. [Електронне видання]
- 23.Плужник А.В., Власенко Р.П., Андрійчук Т.В., Легоняк Б.В. Рекреаційно-туристичний потенціал сучасних ландшафтів Національного природного парку «Холодний Яр». Український журнал природничих наук № 4. 2023. С. 72-84.
- 24.Положення про Національний природний парк «Холодний Яр», 2022, С. 15.

- 25.Проект створення Національного природного парку «Холодний Яр», Київ, 2021, С. 79.
- 26.Пруденко М. М., Джаган В. В. 2005. Видовий склад грибів урочища «Холодний Яр». - Заповідна справа в Україні. 11 (1): 21-28.
- 27.Пруденко М. М., Джаган В. В. 2006. Нові дані про гриби урочища «Холодний Яр». Заповідна справа в Україні. 12 (2): 33-34.
- 28.Старинець О. А., Іванченкова А. І. Перспективи розвитку релігійного туризму на Черкащині. Туристичний та готельно-ресторанний бізнес в Україні: проблеми розвитку та регулювання: збірник матеріалів XI Міжнародної науково-практичної конференції, 19–20 березня 2020 р. Черкаси. 2020. Т. 2. С. 402–405.
- 29.Сушко Н. В. Історія розвитку туризму на Черкащині. Український селянин. Етнокультурне буття, духовність і світогляд українського селянства. 2006. Вип. 10. С. 187–189.
- 30.Теодорович Л. Екологічний туризм у НПП України: теоретичні та практичні аспекти. Вісник Львівського університету. Серія: Географічна. 2013. Вип. 41. С. 318–330.
- 31.Ходосовцев О.Є., Куземко А.А.. Сучасні підходи до оцінки та збереження біорізноманіття на територіях природно-заповідного фонду. Збірка наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції 24-25 березня 2023 року. Черкаси-Чернівці. 2023. С. 167-172.
- 32.Чабан А. Ю. Середнє Подніпров'я : у 2-х т. Т. 1. Черкаси: РВВ ЧДУ. 1999. С. 188.
- 33.Чепурда Г. М., Старинець О.А., Шестель О. Г., Данилюк А. М. Перспективи розвитку патріотичного та екскурсійного туризму на Черкащині в умовах кризи. Затверджено вченою радою Черкаського державного технологічного університету, протокол № 12 від 11 травня 2023 р. С. 149–173.
- 34.Чиж О. П., Денисик Г. І. Яри в антропогенних лісових ландшафтах. Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія. 2019. Вип. 3. С. 217–218.

35. Чорна Л. О. Історичні аспекти комплексної охорони пам'яток культури та природи Холодного Яру. Гуржіївські історичні читання. 2012. Вип. 5(1). С. 194–196.
36. Чорний М.Г., Національний природний парк «Холодний Яр» – природний, історичний і туристичний феномен. Колективна монографія "Туристичний та готельний бізнес у період кризового стану: проблеми розвитку та регулювання». Черкаси, 2023. С. 173- 200.
37. Шиндер О.І., Шевчик В.Л., Спрягайло О.А., Спрягайло О.В., Галушко О.С., Аналіз флори національного природного парку «Холодний Яр»: попередні результати. Вісник ЧНУ. Серія «Біологічні науки», 2023 С. 109-123.
38. Шовкун Т. М., Зінченко В. М., Мирон І. В. Сучасний стан та перспективи розвитку туризму в Національних природних парках Східного Полісся. Український журнал природничих наук. 2022. Вип. 2. С. 118–125.
39. Emerald–standard data form for proposed Emerald sites areas of special conservation interest, ASCI), candidate Emerald sites and for areas of special conservation interest. [Електронний ресурс]. URL: <http://natura2000.eea.europa.eu/Emerald/SDF.aspx?site=UA0000261&release=2> (access date 04.04.2023).